

Mevlânâ'nın Hocası Seyyid Burhâneddîn ve Bazı İtikadi-Kelami Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Osman Oral

Yrd. Doç. Dr., Bozok Üni., İlahiyat Fak.

Özet

Kelam ilminin esas gayelerinden biri ve en önemlisi; kişide sağlam bir inanç oluşturma ve bu inancı, birtakım vaki şüphelerle sarsıntıya uğramayacak şekilde muhafaza etme, bu yolda Kur'an ve sünnet ışığında çeşitli metot ve teknikleri Müslümanlara sunma gayretidir. Tasavvuf ilminin gayesi de nefsi terbiye ederek ahlak ekseninde bu imanı muhafaza etmeye gayret sarf etmektir. Seyyid Burhâneddîn Tirmizî 12. yüzyılın sonlarında doğmuş, 13. asrın ilk yarısında yaşamış önemli bir mutasavvıftır. Onun kıymeti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi itikdi ve tasavvufi yönden şekillendiren, uzun süre eğiten ilk hocası olmasındandır. Bu makalede tasavvuf çevrelerinde ve Anadolu İslam kültüründe önemli bir konuma sahip olan Seyyid Burhâneddîn'in bazı itikadi ve kelami görüşleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Burhâneddîn, Mevlânâ, Tasavvuf, İman, Tirmiz, Kayseri

lerine çok yakındır. Her ikisinde de temel olarak iman, amel ve ahlak hassasiyeti, imanının davranışlara etkisi ve önemi her fırsatta ortaya çıkmaktadır.⁴ Kelam ilminde iman-amel ilişkisi ile davranışlar, imanının pratik görünümü olan "amel" kavramı ile incelenir.⁵

1. Seyyid Şerîf Curcânî, *Kitâbu't Ta'rîfât*, tahk. M. Abdurrahmân, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2003, s. 266.

2. Bkz. Sa'duddîn Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, tahk. Sâlih Mûsâ Şeref, Beyrut 1998, I/32 vd.; İbn Haldûn, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1983, II/1073; Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzaf İlm-i Kelam*, İstanbul 1972, s. 5.

3. Ebû Abdurrahmân es-Sulemî, *Sulemî'nin Risâleleri*, nşr. Süleyman Ateş, Ankara 1981, s. 3 vd.

4. Sulemî, *Sulemî'nin Risâleleri*, s. 3-4; Reşat Öngören, "Tasavvuf", *DİA*, İstanbul 2011, 40/119-126.

5. Bkz. Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Mizân Yay., İstanbul 2005, I/61-2.

KAYNAKÇA

Oral, Osman, "Mevlânâ'nın Hocası Seyyid Burhâneddîn'in Bazı İtikadi Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 8 (2015/8), ss. 35-64.

GİRİŞ

Kelam ilmi, öncelikle Allah'ın zatı, sıfatları ve vahdaniyetinden bahseder.¹ İslam dininin inanca ve davranışlara dair ilkelerini naslardan hareketle belirler ve akli yöntemlerle temellendirip destekler. Kişide oluşan sağlam inancı, birtakım vaki şüphelerle sarsıntıya uğramayacak şekilde muhafazada Kur'an ve sünnet ışığında çeşitli metot ve teknikleri Müslümanlara sunar.² Tasavvuf, Kelam ilminin umuma yönelik ortaya koyduğu hakikatleri –her ferdin istidadı farklı olduğundan– en istidadlı birinin bile tatmin olacağı seviyeye getirir. Ferdin inancını sağlamlaştırarak Allah'ın varlığı ve birliği hususunda onu yakini bir bilgi ile şüphe ve tereddüt bulunmayan imana kavuşturur.³ Kelam ve Tasavvuf disiplinleri gaye ve amaç itibarıyla birbir-

Seyyid Burhâneddîn'in (ö. 1244/642) kıymeti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi (ö. 672/1273) itikadi ve tasavvufi yönden şekillendiren ilk hocası olmasındandır. Yaşadığı devir, Tirmiz,¹ Belh² ve Anadolu'da farklı fikir akımlarının yaygın olduğu dönemdir.³ Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) hayatı ve fikirleri hakkında birçok çalışma olmasına rağmen⁴ onu yetiştiren hocası Sey-

yid Burhâneddîn hakkında istenilen seviyede bir araştırma veya kitap bulunmamaktadır.

Bu makalede, Tirmiz'de doğan, Kayseri'de vefat edip orada metfun bulunan Seyyid Burhâneddîn'in (ö. 1244/642) *Makâlât* isimli eseri doğrultusunda onun bazı itikadi ve kelami görüşleri incelenecektir. Onun doğduğu ve yaşadığı çevreyi kısaca tanımanın, fikirlerini inceleme ve değerlendirme noktasında yararlı olacağı kanaatindeyiz.

A) SEYYİD BURHÂNEDDÎN'İN DOĞUMU, SOYU VE EĞİTİMİ

Seyyid Kâsım Tirmizî'nin torunu, Seyyid Hasan Tirmizî'nin oğlu olan Seyyid Burhâneddîn, hicri 561/1166 veya 565/1169 yılında Afganistan sınırına yakın Tirmiz'de doğdu. "Muhammed Huseyin Burhâneddîn" ismi verildi. Soyü Hz. Hüseyin'e dayandığından "Seyyid" ve "Huseynî" nisbeleleriyle tanındı.⁵ Burhâneddîn, ilk tahsilini Tirmiz'de yaptı. 605/1208'de Belh'e giderek Mevlânâ'nın babası Sultânu'l-Ulemâ Bahâeddîn Vele'd'in (1151-1231) öğrencisi oldu. İcazet almasının ardından Tirmiz'e geri döndü. Ertesi yıl tekrar Belh'e gelip burada beş yıl kadar kaldı. Bu dönemde küçük yaştaki Mevlânâ'nın atabeg ve lalalığını da üstlendi.⁶

36

1. Seyyid Burhâneddîn'in doğum yeri olan Tirmiz, Özbekistan'ın güneyinde Amuderya (Ceyhun) nehrinin sağ yakasında Afganistan sınırına çok yakın bir noktada bulunmaktadır. Tarihte Tirmiz, Samaniler, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Karahıtaylar, Gurlular ve Harizmşahlar gibi bölgede hüküm süren devletlerin idaresinde kaldı. Şehir, o zamanlar yetiştirdiği birçok âlimi ile bilim, sanat ve kültür merkezi hâline gelmişti. Tirmiz, 1220'de Moğol orduları tarafından tahrip edildi. Halkın Moğol istilasına karşısında gösterdiği kahramanca direnişten dolayı Tirmiz "Medînetu'r-Ricâl" adıyla anıldı. Bkz. Ya'kût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, tahk. Ferid Abdulazîz el-Cundî, *Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut 1977, II/30 vd.; Abdullâh Muhammedcanov, "Tirmiz", *DİA*, İstanbul 2012, 41/201.
2. Belh, Afganistan'ın kuzeyinde bir şehir ve eyalet. Şehir, Amuderya'nın güneyindeki Dehas ırmağı üzerinde ve Kuhibaba dağının eteğinde kurulmuştur. Şehrin İslam kültür ve medeniyet tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Kâğıt ilk defa Belh'te imal edilmiş ve İslami dönemde Abbasi veziri Ca'fer b. Yahyâ el-Bermekî'nin gayretiyle Bağdat'ta da kâğıt yapımına başlanmıştır. Belh'te hadis, tefsir, fıkıh, felsefe, tıp ve coğrafya alanında yetişen âlimler daha sonra Bağdat ve Dımaşk başta olmak üzere çeşitli şehirlere dağılarak İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bundan dolayı şehir "Kubbetu'l-İslâm" ve "Dâru'l-Fıkıh" adıyla anılmıştır. Bkz. Tahsin Yazıcı, "Belh", *DİA*, İstanbul 1992, 5/411.
3. Bkz. Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Kayseri 1998, s. 235 vd.; Nesimi Yazıcı, *İlk İslâm Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2002, s. 42 vd.
4. Eserleri ve bu konuda çalışmalar hakkında bkz. Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i

Rûmî", *DİA*, İstanbul 2004, 29/441-8.

5. Bkz. Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, haz: Cem Zorlu, İstanbul 2003, s. 123.

6. Atabeg ve lalalığı ile ilgili şöyle bir menkıbe nakledilir: Kış günü ders esnasında hocası Sultânu'l-Ulemâ Burhâneddîn'in ayakları yanmadan mangaldaki ateş közleriyle oynadığını görür. Şaşkın bakan öğrencilere dönerek şöyle der: "Şu Burhâneddîn'in mangalda elini ve ayağını yakmadan oynadığına şaşırmanız. O, gizli sırları küçük yaşta

Burhâneddîn, hocası Sultânu'l-Ulemâ Bahâeddîn'in, ailesiyle birlikte Belh'ten hicret etmesi üzerine Tirmiz'e geldi (616/1219). Uzun yıllar Tirmiz Medresesi'nde ders verdi. "Gerçeğe ulaşan velilerin baş tacı", "ariflerin özü", "nasûti (gizli) sırların tercümanı", "seyyid-i sırdan", "lahûti (ilâhî) işaretlerin ışığı ve aydınlatıcısı", "meczublara övücü", "kılı kırk yaran arif ve tahkik ehli", "muhakkık" lakaplarıyla tanındı.¹

Burhâneddîn, Tirmiz Medresesi'nde ders esnasında Sultânu'l-Ulemâ Bahâeddîn Vele'd'in 628/1231 yılında Konya'da vefat ettiğini öğrenince, "Şeyhim, bu imtihan âleminde gerçek âleme göçtü." diyerek öğrencileri ile birlikte gıyabi cenaze namazı kıldılar. Birkaç gün sonra rüyasında hocasının, "Benim Celâleddîn'im yalnız bırakmışsın ve onu korumak konusunda kusur ediyorsun." hitabının tevili doğrultusunda, bu rüya, birkaç dostu ile beraber Konya'ya Mevlânâ'yı eğitmek için gitmesinde etken oldu.²

Burhâneddîn, Konya'ya gelince Larende'de (Karaman) bulunan Mevlânâ'ya mektup yazarak o-

nu Konya'ya çağırttı. Buluştuğlarında babasının dinî ilimlerde kâmil bir şeyh olduğunu, kendisinin de üstün dereceyi kazanması gerektiğini söyledi.³ Mevlânâ, Burhâneddîn'e dokuz yıl öğrencilik yaptı.⁴ Burhâneddîn, daha önce Konya'ya gelirken Kemâleddîn ibnu'l-Adîm (ö. 660/1262),⁵ Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274),⁶ Muhyiddîn ibn Arabî (ö. 638/1240)⁷ gibi zamanın âlimleriyle görüşmüştü. Konya'ya geldiğinde de Mevlânâ'nın onlardan ders alması ve yetişmesi için 630/1233 yılında onu Halep ve Şam'a gönderdi.⁸ Burhâneddîn Konya'dan Kayseri'ye kadar Mevlânâ'ya refakat etti. Mevlânâ

3. Bkz. Franklin D. Lewis, "Rumi Past and Present, East and West", çev. Osman Nuri Küçük, *Hitit Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009/2, cilt: 8, sayı: 16, s. 174 vd.

4. Eflâkî, *Âriflerin Menkibeleri*, I/57; Lewis, "Rumi Past and Present", s. 176.

5. Âlim, şair ve devlet adamı olan İbnu'l-Adîm, Halep'te doğdu, İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'nun Safer 658'de (Ocak 1260) Halep'i ele geçirmesinden biraz önce Mısır'a gitti ve Kahire'de vefat etti. Bkz. Ali Sevim, "İbnu'l-Adîm", *DİA*, İstanbul 1999, 20/478-9.

6. Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274), İslam düşüncesinde önemli etkileri olan bir sufi düşünürdür. Malatya'da 606/1209 yılında dünyaya geldi. Babası Mecduddîn İshâk önemli bir mutasavvıf ve âlim, aynı zamanda Anadolu Selçuklu Devleti'nde üst düzey bir yöneticiydi. Bkz. Ekrem Demirli, "Sadreddîn Konevî", *DİA*, İstanbul 2008, 35/420-5

7. Muhyiddîn ibn Arabî, tasavvuf ve İslam düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan âlimdir. 560/1165'te Endülüs Mürsiye'de (Murcia) doğdu. 22 Rebiulahir 638/10 Kasım 1240 tarihinde Dımaşk'ta vefat etti. Kasiyun dağı eteğine defnedildi. Bkz. M. Erol Kılıç-Cağfer Karadaş, "İbnu'l-Arabî, Muhyiddîn", *DİA*, İstanbul:1999, 20/493-520.

8. Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 24-5,30; Bediüzzamân Firûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, trc. Feridun Nafiz Uzluk, Konya 2005, s. 87 vd.

elde etmiş. Ateşle oynadığından haberi bile yoktur!" Bu olaydan sonra hocası, öğrencilerin dikkatini dağıtıp, dersin sükûnetini bozduğu için bebek Celâleddîn'e bakması için Burhâneddîn'i görevlendirir. Böylece Mevlânâ'nın atabeg ve lalası olur. Bkz. Ferîdûn-i Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977, s. 118.

1. Semih Ceyhan, "Seyyid Burhâneddîn", *DİA*, İstanbul 2009, 37/56-8.

2. Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 118; Eflâkî, *Âriflerin Menkibeleri*, I/56-7, 73; Ceyhan, "Seyyid Burhâneddîn", *DİA*, 37/56.

buradan Halep'e gitti. Burhâneddîn ise Kayseri'de kaldı.¹ "Niçin Kayseri'de kalmak istiyorsun?" sorusuna Burhâneddîn şöyle cevap vermiştir:

*Kayseri'nin toprağı ve dağları Tirmiz şehrine çok benziyor. Halkını da oranın halkına benzer, sevecen ve ilmi se-ver buldum. Onun için ben Kayseri'ye yerleşeceğim.*²

Seyyid Burhâneddîn bu arada Sultan I. Alâeddîn Keykubad'ın (1192-1237) eşi Mahperî Hunat Hatun (ö. 635/1238) tarafından yaptırılan Hunat Medresesi'nde³ ders verir, Hakırdaklı Camii'nde⁴ imamlık yapar. İstiğrak⁵ hâlinde dolayı namazda uzun müddet durması sebebiyle cemaatten affını ister ve cami yanındaki halvethanede inziva-ya çekilir.⁶ Bu sırada Mevlânâ Halep'te Hallaviyye Medresesi'nde şehrin yöneticisi Kemâleddîn ibnu'l-Adîm'den (ö. 660/1262) ders almaktadır.⁷ Yaklaşık

dört yıl, Halep ve Şam Mukaddemiyye Medresesi'nde Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274), Muhyiddîn ibn Arabî (ö. 638/1240) gibi hocalardan Kelam, Arap dili ve Edebiyatı, Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi ilimler başta olmak üzere akli ve naklî ilimlerden icazet alır.⁸

Şam ve Halep'ten dönüşünde Kayseri'ye gelen Mevlânâ, Seyyid Burhâneddîn ile görüşür, "erbain ve çile eğitimi"⁹ almak istediğini söyler. Burhâneddîn, bir kırk yeter derse de Mevlânâ üç kırk istemiştir.¹⁰ Bu eğitimden sonra beraberce Konya'ya dönerler.¹¹ Konya'da Mevlânâ'nın eğitimi uzun yıllar devam eder. Burhâneddîn bir gün Mevlânâ'ya, (1207-1273) "Bir gönülde iki arslan olmaz." diyerek, "Hamdım, piştım, yandım." cümlesinde ifadesini bulan yakmak için Şems-i Tebrîzî'nin (1185-1248) geleceğini ima ederek 1243-4 yılında Kayseri'ye döner. Burhâneddîn Kayseri'ye gittikten kısa bir süre sonra Şems-i Tebrîzî Konya'ya gelir.¹² Seyyid Burhâneddîn aynı yıl Kayseri'de vefat eder. Türbe-

38

1. Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, İstanbul 2004, 29/441-8.
2. Metin İlyas Subaşı, *Kayseri'nin Manevi Mimarları*, Ankara, TDV Kayseri Şb. Yay., 1995, s. 74; Oral, *Seyyid Burhâneddîn*, s. 92.
3. I. Alâeddîn Keykubad'ın eşi ve II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in annesi Mahperî Huand (Hunat) Hatun tarafından şehrin merkezinde yaptırılmış olan Kayseri'de Selçuklulara ait külliye. Bkz. Mehmet Çayırdağ, "Huand Hatun Külliyesi", *DİA*, İstanbul 1998, 18/261-2.
4. Hakırdaklı Camii, şehrin güneyinde, Seyyid Burhâneddîn Kabristanının batısında ve Han Camii'nin de güneyinde yer almaktadır. Seyyid Burhâneddîn Mescidi ve Çilehanesi olarak da bilinir. Bkz. İlhan Özkeçeci, *Tarihi Kayseri Cami ve Mescitleri*, Kayseri 1997, s. 86.
5. İstiğrak; salikin ilahî sevginin istilası altında kendisi ve maddi âlem hakkında hiçbir duygu, algı ve bilince sahip olmaması, kendinden geçmesidir. Bkz. Mustafa Özdamar, *Tasavvufta Temel Kavramlar*, İstanbul 2012, s. 251.
6. Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, I/61-2.
7. Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, I/77; Ali Se-

vim, "İbnu'l-Adîm", *DİA*, İstanbul 1999, 20/478-9.

8. Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, I/77.
9. Erbain; nefsanî arzuların kurtularak ruh temizliğine ermek için girilen sıkı perhiz ve mahrumiyet dönemi anlamına gelen tasavvuf eğitiminin kırk günlüğüne denilir. Bir şeyhin gözetiminde çilehane veya halvethaneye girip erbain çıkarmaya da "halvet" adı verilir. Selçuk Eraydın, "Çile", *DİA*, İstanbul 1993, 8/315-6; Süleyman Uludağ, "Halvet", *DİA*, İstanbul 1997, 15/386-7; Süleyman Uludağ-Selçuk Eraydın, "Erbain", *DİA*, İstanbul 1995, 11/270-1.
10. Bkz. Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, I/81-84; Oral, *Seyyid Burhâneddîn*, s. 152 vd.
11. Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, I/81-4.
12. Bkz. Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 120; Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, I/61.

sinde ölüm tarihi 1244 yazmaktadır. Kayseri'deki bütün camilerden, "Garip Seyyid dünyadan dostuna göçtü." denilerek sala verilir.¹

Hocasının ölümünden yaklaşık bir ay sonra Mevlânâ Kayseri'de hocasının kabrini ziyaret eder.² Kayseri'de bir müddet kaldıktan sonra hocasının bazı kitaplarını da alarak Konya'ya geri döner.³

Daha sonraki günlerde Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1248) ile Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (1226-1312) Burhâneddîn'in mezarına uğrarlar ve dua ederler. Şems-i Tebrîzî kabrin başında Burhâneddîn hakkında şöyle demiştir:

"Mevlânâ gibi aşk güneşinin öğretmenisin. Bana miras olarak eğitilmiş büyük bir gönül bıraktın. Aşk fırınında pişirmek de bana düştü. Ey Burhâneddîn! Velilerin baş tacısın. Sultanlara karşı hakkı söylemede dik durdun..."⁴

Sultan Veled de Seyyid Burhâneddîn'den feyiz aldığını ifade etmiştir.⁵ Seyyid Burhâneddîn'in bugünkü türbesi II. Abdülhamid (1876-1909) zamanında yapılmıştır. Türbenin kapısı üzerinde bulunan şiir şöyledir:

Fard-ı âdâb ile zâir muhlis ki bu-

dur, Merkad-ı muhtekeni Hazreti Burhâneddîn,

Çeşm-i irfânına kûhi istersen olmalısın, Cephe sa'y-ı kadem-i Hazreti Burhâneddîn.

Anlamı şöyledir: *Ey ihlas sahibi ziyaretçi! Burası Hz. Burhâneddîn'in hürmete layık türbesidir. Büyük bir saygıyla gir. Eğer irfanın gözüne sürme çekmek istiyorsan Burhâneddîn Hazretleri'nin ayağına alnını sürmelisin!*

Türbe üzerinde de şu mısralar yazılıdır:

"Keşfeyleyüp bir sırrı düştün yola Tirmiz'den,

Feyz almıştı Mevlânâ nice sohbetinizden,

Esirgeme ne olur şefaatinizden, Bâd-ı sabâ olup es seherlerden müjde sun.

Ârifler sultanısın ey seyid-i sırdan,

Muhabbet buldum, sarhoşum zevki sürurundan,

Kubbe kubbe kanat germiş üstümüze nurdan,

Esirgeme ne olur şefaatinizden, meyhur oldum cezbenden,

Huzur buldum manevî ruhundan"⁶

Seyyid Burhâneddîn'in eserinin adı *Maârif*'tir.⁷ Onun sözleri, sohbetleri ve müritleri ile karşılıklı konuşmalarından derlenmiştir. Burhâneddîn'in yaşadığı devirde (1165-1244) Selçuklu

1. Bkz. Oral, *Seyyid Burhâneddîn*, s. 168 vd.

2. Sipehsâlâr, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 118; Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, I/56-7, 73; Ceyhan, "Seyyid Burhâneddîn", *DİA*, 37/56.

3. Eflâkî, *Âriflerin Menkîbeleri*, I/70-1.

4. Oral, *Seyyid Burhâneddîn*, s. 72; *Seyyid Burhâneddîn'in İtikadî ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara 2015, s. 32 vd.

5. Sultan Veled, *İbtidânâme*, trc. A. Gölpınarlı, Ankara 1976, s. 226.

6. Oral, *Seyyid Burhâneddîn*, s. 73.

7. Maârif: *Mahfe* kelimesinin çoğulu olup, güzellik, güzel çehre, bilmek, öğrenmek, bilmek, bir şeyi en ince teferruatına kadar bilmek, tefekkür etmek ve inanmak gibi manalara gelir. Ali Rıza Karabulut, *Maârif Terçümesi*, Kayseri 1995, s.6-7.

Devleti'nin resmî dili ve yazılan eserlerin çoğu Farsça olduğundan *Maârif* de Farsçadır.¹ İbadetin sırları ve hikmetleri, sohbet sırasında şahit sıfatıyla getirilen ayetlerin ve hadislerin tefsir ve tevilleri, sülükün incelikleri pek güzel bir ifade ile anlatılmış, konular çok güzel benzetmelerle açıklanmış, ibareler özlü cümlelerden meydana gelmiştir.² Kitabın sonunda Muhammed ve Feth surelerinden bazı ayetlerin Burhâneddîn'e ait işari tefsiri bulunmaktadır.³

Seyyid Burhâneddîn'in diğer önemli eseri de on beş seneye yakın onalalık, öğretmenlik ve mürşitlik yaptığı "Mevlânâ"dır. O, "Piş, ol da bozulmadan kurtul. Yürü, Burhâneddîn-i Muhakkık gibi nur ol. Kendinden kurtuldun mu tamamıyla burhan olursun. Kul yok oldu mu sultan olur."⁴ anlamındaki beytiyle hocası Burhâneddîn'den hayırla söz etmektedir.⁵

Seyyid Burhâneddîn'in, "İman", "Amelin Temeli", "İmanın Artması ve Eksilmesi", "Peygamberlerin Yüce Ahlakı", "Ru'yetullah", "En Yüce Merete: Ölüm", "Tevekkül ve Kader", "İrade", "Cennet ve Cehennem" ile "Sevgi ve İman" başlıklarından oluşan itikadi ve kelami görüşleri ise şöyledir:

1. Seyyid Burhâneddîn, *Maârif*, terc: Ali Rıza Karabulut, Kayseri 1995, s. 6-7.
2. Ceyhan, "Seyyid Burhâneddîn", *DİA*, İstanbul 2009, 37/56.
3. Bediüzzamân Firûzanfer'in açıklamalarla neşrettiği eser, Tahran 1340, Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1973 ve Ali Rıza Karabulut Ankara 1995 tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ceyhan, "Seyyid Burhâneddîn", *DİA*, 37/57.
4. Mevlânâ, *Mesnevî*, II/101, beyit 1319-1320.
5. Bkz. Sultan Veled, *İbtidânâme*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1976, s. 226.

B) İMÂN

Seyyid Burhâneddîn'in *Maârif* adlı eseri, imanın önemini anlatan şu ayetle başlar: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ = İman eden ve zürriyetleri de iman ederek kendilerine tabi olanlar (var ya) işte biz, onların nesillerini de kendilerine katarız. Onların amellerinden hiç bir şeyi de eksiltmeyiz."⁶ Burada imanın önemi ve fazileti açıklanmaktadır. Çünkü iman, amellerin boşa gitmemesi için bir delil ve şarttır.⁷

İman, "Bir kişiyi söylediği sözde tasdik etmek, doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven verip güvenlikte olmak, şüpheye yer vermeyecek biçimde içten ve yürekten inanmak."⁸ Emn kökünden türetilen iman, korkunun zıddı, güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak, emin ve emniyette olmak⁹ manasındadır. Hadislerde, "Müslüman, elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir."¹⁰; "Mü'min, insanların malları ve canları konusunda kendisine güvendiği kişidir."¹¹ diyerek imandaki güven dile getirilir. Burhâneddîn bu güve-

6. 52/Tûr, 21.

7. Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 14/172-3.

8. Bkz. Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, tahk. S. Adnan Ravâvirî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1992, "Emn" mad.

9. Cemâlüddîn ibn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut trs., "Emn" mad.

10. Ebû Abdullâh el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, "İmân", 4, 5; "Rikâk", 36; Ebû'l-Huseyin Muslim b. el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, "İmân", 64, 65.

11. Ebû İsâ Muhammed et-Tirmizî, *es-Sunen*, İstanbul 1981, "İmân", 13; Ebû Abdirrahmân Ahmed ibn Alî ibn Şuayb en-Nesâî, *es-Sunen*, İstanbul 1981, "İmân", 8.

ni tüccarın malı olana güvenip borç vermesine benzetir.¹ Mü'min Allah'a borç verendir.² Mü'min, Allah'a güvenen tevekkül eden olmalıdır. İman olabilmesi için kişinin kalbinde ve gönlünde hür iradeye dayalı bir boyun eğişin, teslimiyetin ve tasdikini yani gönülden kabul edişin bulunması gerekir.³

Seyyid Burhâneddîn'e göre Allah hakkında hüsn-i zanda bulunmak; istiğfar edince Allah'ın bizi affedeceği ve mağfirette bulunacağı, dua edince icabet edip kabul edeceği, ibadet edince mükâfatta bulunacağı düşüncesini beslemektir. Çünkü "Allah hakkında hüsn-i zan güzel ibadettendir."⁴ İman edenler, Allah'ı severler, Allah da onları sever, dünya ve ahirette kazançlı çıkarlar. Allah'ın kulunu sevdiğine dair en büyük işaret insanın tüm çabalarında Allah rızasını gaye edinmesidir. Allah'ın sevgisine mazhar olmak için Allah'ın emirlerini elden geldiğince yapıp yasaklarından da kaçınmak gerekir.⁵ Burhâneddîn, kudsi hadis ile konuyu delillendirir:

"Ben, kulumun benim hakkımda yaptığı zanna göreyim. O, beni zikret-

1. "Tüccarlar, mal mülk sahiplerine borç para verirler. Parasını sonradan almak üzere veriye kumaşlar satarlar ve "Falan adama güvenilir, malı mülkü vardır, onunla alışveriş yapalım da para kazanalım." derler. Fakat sen, bütün dünyanın sahibi olan Allah'ın hiç malını mülkünü görmedin, görmediğin için böyle korkuyorsun, işte bu sebeple, "Allah'a en güzel bir şekilde borç veriniz." (5/Mâide, 12; 57/Hadîd, 18) buyruğu kulağına girmiyor, itimadın ve güvencen yoktur." Burhâneddîn, *Maârif*, s. 34.
2. Bkz. 2/Bakara, 245; 57/Hadîd, 11.
3. Bkz. Nüreddîn es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*, terc: Bekir Topaloğlu, DİB Yay., Ankara 1995, s. 180 vd.
4. Tirmizî, "Daavât", 146; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, İstanbul 1981, "Edeb", 89.
5. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 12.

ti mi onunla beraberim. Eğer o beni nefsinde zikrederse ben de onu nefsimde zikrederim. Eğer o beni bir cemaat içerisinde zikrederse ben de onu onunkinden daha hayırlı bir cemaat içerisinde zikrederim. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim."⁶

Seyyid Burhâneddîn'e göre iman ışığının kandili, mü'minin cama benzeyen bedenindedir. Nefisle mücadele ve riyazatla sırcaya döner, iman ışığı dışarı vurup parlamaya başlar.⁷ Böylece iman, salih amel ve güzel ahlak olarak dışarıya tezahür eder. Yine ona göre tevbe, salih ameller, sabır ve şükürle arınan beden cam gibi şeffaflığa dönüşmekte, içteki imanın dışa yansımaları salih ameller ve güzel ahlak olmaktadır. İman ışığının dışa yansiyabilmesi için beden cam gibi tertemiz ve ince olması da gerekmektedir.⁸

Burhâneddîn'e göre kabuk ne kadar kalın olursa, iç (öz) o kadar zayıflar, o kadar da gizlenir. Yani günahlara tevbe edilmezse beden kalın kabuk gibi kalınlaşır. Kabuk ibadet ve salih amelleri yapma, mücadele ve gayret ile daha da zayıflar ve daralır, ışığın özü o kadar kuvvetlenir. Nitekim cevizin kabuğu ne kadar incelse, içi o kadar dolar, badem de böyledir, fıstık da böyle. Neyin kabuğu daha kalın olursa, içi o kadar zayıf olur. Eğer böyle olmasaydı kıymetli süs taşlarından katılığı daha az olanlara güneş tesir etmezdi. Hâlbuki güneş onların taşlığını daha çabuk gidermede, onları daha çabuk süslü taş hâline

6. Buhârî, "Tevhîd", 30-5; Muslim, "Zikr", 1; Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 12.
7. Seyyid Burhâneddîn, *Maârif*, s. 22.
8. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 22.

getirmektedir.¹ Seyyid Burhâneddîn “وَمَا أَلْتَنَاهُمْ مِّنْ عَمَلِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ” = *Amellerinden hiç bir şeyi de eksiltmeyiz.*”² ayetini, sevgisini Allah’a yöneltenlerin her bir amelinin bereketlenmesi olarak yorumlar.³ Yüz Müslüman birbiriyle dost olsalar, hangisinin makamı ve mevkii daha yüce ve üstün ise farklı muamele olmasın diye hepsi de yüce makamdakilerin yüzü suyu hürmetine aynı makamda olurlar. Yani yüksek derecede olanı aşağı mertebeye indirmez. Burhâneddîn bu durumun Allah’ı gönülden sevenlere bir lütuf ve bağış olduğunu vurgular.⁴ O, “İman edenler ise daha çok Allah’ı severler.”⁵ ayetindeki daha çok sevmenin ilk şartının, kendi istek ve arzularını bir yana bırakarak iman sahibi olmak olarak açıklar.⁶ Çünkü iman, Hz. Muhammed’in hak peygamber olduğunu ve haber verdiği şeylerde doğru olduğuna güvenmek ve tasdik etmektir.⁷ İman, amellerin boşa gitmemesi için bir delil ve şarttır.⁸ Gönüldeki imanın pratiğe yansımaları yani güzel ahlak olarak davranışlara yansımaları esastır.⁹

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 22.

2. 52/Tûr, 21.

3. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 12.

4. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 12.

5. 2/Bakara, 165.

6. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 61.

7. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *Kitâbu'l-Lum'a fi'r-Redd alâ Ehli'z-Zeygi ve'l-Bid'a*, thk. Richard J. McCarthy, Beyrut 1953, s. 75.

8. Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, XIV/172.

9. Gazâlî (ö. 505/1111) de “Allah’a inandım de sonra da dosdoğru ol.” Muslim, “İmân”, 62 hadisini açıklarken, “Hz. Peygamber samimi bir şekilde iman edenlere imanın getirdiği istikamet ve doğruluğu anlatır ve onları imanın güzel davranışları yansıtması yönünde pratiğe yöneltirdi.” der. Ebû Muhammed el-Gazâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd*, çev. A. Duran, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2004, s. 29.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي
 “Ey iman edenler! İçinizden her kim dininden dönerse, Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.”¹⁰ Yani imanlı kişiler iyi hareket ederler, Allah da güzel hareket edenleri sever.¹¹

Burhâneddîn’e göre ilim, tahkiki imana ulaştırıp, dünya imtihanını kazanmaya vesile ve aracı olmalıdır.¹² Yunus Emre’nin (1240-1321), “İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir. Okumaktan mana ne? Kişi Hakk’ı bilmektir.”¹³ sözünde belirttiği gibi ilim dünya imtihanında müşkül ve problemleri Allah’ın rızası doğrultusunda halletme anahtarı olmalıdır.¹⁴ Böyle olmayan ilim, Burhâneddîn’e göre hayalden ibaret, problemleri çözemeyen, dolayısıyla değer verilmeyen, kıymet ve ehemmiyeti olmayan tahta parçası mesabesindedir.¹⁵

Burhâneddîn, imanın kalpte olduğu görüşündedir. Dil ile “mü’minim” deyip kalplerine indiremeyenlerin yalancı oldukları için ağızlarına taş ve topaç tıkanması gerektiğini de söyler.¹⁶ Ehl-i Sünnet âlimlerine göre imanın asıl yeri kalptir.¹⁷ İman, dil ile ikrar kalp ile tasdiktir. Sadece ikrar iman olsaydı, bütün

10.5/Mâide, 54.

11.2/Bakara, 195.

12.Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 33.

13.Turan Karataş, *Yunus Divanı*, Kaynak Yay., İstanbul 2004, s. 233.

14.Burhâneddîn, *Maârif*, s. 33.

15.Burhâneddîn, *Maârif*, s. 33.

16.Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 33.

17.Ebû Hanîfe, Nu’mân b. Sâbit, *el-Fıkhü'l-Ekber*, İmâm-ı A’zam’ın Beş Eseri, çev. Mustafa Öz, İstanbul 1981, s. 74-7; Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Kitâbu't-Temhîd*, çev. Hülya Alper, *Tevhidin Esasları*, Ankara 2010, s. 143 vd.

münafıkların mü'min olmaları gerekirdi. Keza sadece tasdik de iman olmaz.¹ Burhâneddîn'e göre dil ile ikrar iman için yeterli değildir. Dilin ikrarını kalbin tasdik etmesiyle ancak iman olabilir. Münafıklık yani imanın kalpte olmayıp sadece dil ile inandım demenin yalancılık olduğunu, bunlar için onun, "ağızlarına taş ve topaç tıkama" deyişini kullandığı görülmektedir.

Burhâneddîn'e göre "iman", Allah'ın rahmet ve merhamet nazarıyla baktığı insanı güzelliklere, hayırlara ulaştıran kılavuz gibidir. Bu kılavuzun eline, eteğine iyi sarılmak gerekir ki dünya ve ahirette sadetlere, güzelliklere ulaşılabilir.² "Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimse ateşten çıkacaktır."³, "Kimin en son sözü "Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah'ın Rasûlü'dür." olursa cennete gider."⁴ hadisleri de imanın kılavuz olma özelliğinin önemini açıklamaktadır.

Seyyid Burhâneddîn, bütün eşyanın sonradan yaratıldığını bilen kimse, yaratının var olduğu, Allah'ın ezeli ve ebedî oluşu bilgisine ulaşacağını söylemektedir.⁵ Kelam ilminde bu düşüncenin temelini, Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlamaya çalışan "Hudus Delili" oluşturur.⁶

1. Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-Ekber*, s. 56.

2. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 33.

3. Tirmizî, "Sıfatu Cehennem", 10.

4. Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 20.

5. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 51.

6. Kelamcılara göre akıl sahibi insanın üzerine düşen vazifelerin ilki Allah'ın varlığını bilip kavramak için aklını harekete geçirmektir. Evrendeki varlık ve olaylar üzerinde düşündüğü takdirde, onların değişen özelliklerini ve bundan dolayı sonradan meydana geldiklerini bilir. Sonra, insan eylemlerine kıyas ederek onların da bir muhdisin (fail ve yaratıcının) bulunduğu bilgisine ulaşır. Kâdî Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire 1968, s.65; Bekir Topaloğlu, *Allah'ın Varlığı*,

Burhâneddîn'e göre akıl veya hiç bir anlayış, yüce Allah'ın zatını idrak edip kavrayamaz. Zira kavranan, idrak edilen şeyin sonu var⁷ demektir. Allah, tanımlanamadığı gibi tasvir de edilemez. Çünkü tanım da tasvir de sınırlı ve sonlu şeylerin açıklanması ile ilgilidir.⁸

Burhâneddîn'e göre bedendeki canı korumak nasıl hayat için önemliyse kalpteki imanı korumak da öyledir. İmanını canı gibi bilmesi gerekir. Canın bedende kalabilmesi için zehirden ve zararlı maddelerden sakınmak gerekiyorsa imanı da o şekilde koruması elzemdir. Yani yabanî hayvanlardan korunduğu gibi imanını da zararlı olan şirk, nifak, gaflet gibi hallerden koruması gerekir.⁹ İman sahibi olmak önemli olduğu gibi imanını korumak ise daha da önemlidir. Allah bütün hayvanlara, kendilerine zararlı olabilecek şeylere rağbet etmeme duygusu (içgüdü), insanlara da iyiyi, kötüyü, yararlı ve zararlıyı ayırt edici akıl vermiştir. Bir de insanlara, kendilerine zarar verebilen ve onları zarar ve ziyana sokan şehveti de vermiştir ki imtihan sırrı olabilsin.¹⁰

Ebû Hanîfe (ö. 150/767), "Kim bütün şartlarına uygun, ameli bozan ayıplardan uzak amel işlerse ve onu inkâr ve irtidat ile boşa çıkartmadan mü'min olarak ölürse, Allah onun ameli boşa çıkartmaz, karşılığında sevap verir." diyerek, ameli bozan ayıplar, günahlar, küfür, inkâr ve irtidat ile amellerin bo-

DİB Yay., Ankara 1992, s. 69.

7. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 68.

8. Bkz. Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, Haz. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, İSAM, Ankara 2005, s. 126; *Te'vilâtul-Kur'ân*, V/52, VI/297, XV/99.

9. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 80.

10. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 80.

şa çıkmasından söz etmektedir.¹ “Ey iman edenler! ... وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ = Müslümanlar olarak cân verin.”²; “Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz.”³ düsturunca imanı son nefese kadar korumak önemlidir. İmanı bir şehir gibi yerleşim yerine benzeten Burhâneddîn, iman şehrinde günah işlemeyi, nimetlere karşı şükretmeyip nankörlük etmeyi edepsizlik ve ahlaksızlık sayar ve “Eğer cehennem yolu o kadar hoş, o kadar gönül çekici olmasaydı, binlerce insan, kendisini ebedî cennetten mahrum etmezdi.”⁴ der. İnsanın gönlündeki iman, gökte parlayan dolunaya benzer. Kur’an ise nur gibidir.⁵ Nasıl ki dolunay güneşi görüyor ve etrafına ışık yansıtıyorsa gönüldeki iman da Kur’an ve hadisten aldığı yansıtmalı, mü’min de çevresine yararlı olup ışık saçmalıdır. Burhâneddîn’e göre mü’min kendisine iyilik ediyormuş gibi mü’min kardeşine iyilikte bulunan kimsedir. “Eğer başkalarına iyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz.”⁶ ayetini, “mü’min olmanın bir özelliğinin başkalarına iyilik yapmayı, kendisine yapılmış iyilik gibi” açıklar.⁷

Burhâneddîn’e göre iman iki kısımdır: a) Allah’ın emrini büyük görüp ona saygı duymak (ta’zim), b) Allah’ın yarattığı bütün mahlûkata yaratan-dan ötürü saygı, merhamet ve şefkat göstermek.⁸ Başka bir taksime göre de

“İmanın yarısı sabretmek, diğer yarısı da şükretmektir.”⁹ Şükür ve sabır, aralarında nüans olmakla birlikte bir yönüyle birdir. Sabır, şehvet ve lezzetlerden nefsi tutmak, şükür verilen nimetleri hayır yolunda kullanmaktır.¹⁰ Sabır, kişinin musibetler karşısında telaşa kapılmadan güçlü olması, her şeyin Allah’tan geldiğinin bilinci ile tahammül edip dayanma gücü göstermesidir. Kişinin başına gelen her şey bir gizli sebep, bir hikmetin gereğidir. Başa gelen bela ve musibetleri kabullenme sabır, nimetleri kabul etmek de şükürdür.¹¹

Burhâneddîn’e göre de iman hakikatine ulaşmak isteyenler kâinat kitabı âlemdeki hadiselerle ibret nazarıyla bakıp şahitliğe hamd edip şükretmeli, bela ve musibetlere de Hz. Eyyûb (as.) misali sabretmelidirler.¹²

Ezcümle Seyyid Burhâneddîn’e göre iman kalpte tasdikle olur. Dil ile mü’minim deyip kalbe indiremeyenler yalancı oldukları için ağızlarına taş ve topaç tıkanmalıdır. Gönlündeki imanı da dolunayın ışık saçması gibi salih ameller olarak çevresine yansıtmalıdır. Bu imanını da kendi canı gibi ölünceye kadar sapasağlam korumalıdır.

C) AMELİN TEMELİ İMANDIR

Seyyid Burhâneddîn’e göre sağlam bir iman ve halis bir niyet amel duva-

1. Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu’l-Ekber*, s. 57 vd.

2. 3/Âl-i İmrân, 102.

3. Abdurraûf el-Munâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, Mısır trs., V/663.

4. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 25.

5. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 20.

6. 17/İsrâ, 7.

7. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 21.

8. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 21.

9. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 21; Munâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, Beyrut 1972, III/188; “Başına iyi bir şey gelirse şükreder, kötü bir şey gelince sabreder.” Muslim, “Zuhd”, 64.

10. Mâturîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, I/234, II/432, V/282.

11. Mâturîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, I/234, II/432, V/282.

12. Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 42, 71.

rının temelidir, eğer temeli sağlam atılmazsa, üzerine yaptığın duvar yıkılır, bina da tamamlanamaz.¹ Yani amelilerin değer kazanması ancak iman ile mümkündür. İman amellerin sıhhati için önemlidir.² Çünkü amel için iman şarttır.³ “الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ” = *Kâfirlerin ve Allah yolundan yüz çevirenlerin amellerini Allah boşa çıkarır.*⁴ ayetini teavil eden Burhâneddîn, kâfir olanların ve başkalarının Müslüman olmasına da engel olmaya çalışanların, Allah'ın onların önceden yapmış oldukları iyi amellerini de geçersiz kıldığını söyler.⁵ Allah inkâr edenlerin amellerini fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle ve seraba benzetir.⁶ Mü'min olmayanlar, kıyamet gününde, yaptıkları amellerden hiçbir şey elde edemezler.⁷

Burhâneddîn'e göre şirk, imanı yok eden,⁸ tevbe etmeden Allah'a kavuşulunca Yüce Rabbin asla bağışlamayacağı⁹ bir zulümdür. Şirk, göklerin, yerin ve bunlarda bulunanların, maddenin ve hayatın zorunlu olarak teslim olduğu külli bir kanuna yani Allah'ın tek ilah ve Rab olduğu gerçeğine karşı gelinmekle Allah'ın hakkını O'na teslim etmemek bakımından da bir zulümdür.¹⁰ Çünkü

şirk ameli, insanı dünya ve ahirette karanlıklarda bırakan fiil çeşididir.¹¹

Burhâneddîn'e göre Allah'ın verdiği nimetlere şükretmeyen kimseye kâfir denmez, belki *küfrân-ı nimette bulunuyor*¹² denilebilir. O, akli bir misalle konuyu şöyle delillendirir: “Sana hizmet eden ve sana övgüler yağdıran kimseyi, elbise ikram edilmeye ve dostluk kurulmaya layık bir kişi olarak tanırsın. Hayvanlardan kedi ve köpeği bile sana hizmetlerinden dolayı sevip okşarsın, hâlbuki onların bu hizmetlerinin senin yanında değeri bile yoktur.”¹³ Bu sözyle Burhâneddîn saymakla bitmeyecek çeşit çeşit sınırsız nimetleri veren yaratıcıya şükredilmesi, nankörlükle şirke kapı açılmaması görüşündedir. Onun verdiği diğer bir misal de şöyledir: “Birisi sana talebelik edip senden istifade etse, bu bilgi alışverişi, senin onu sevmene sebep olur. Fakat o talebe, “*Bu bilgileri ben kendi kabiliyetimle elde ettim, benim hiç bir kimseye minnetim yoktur.*” derse, sende o talebeye karşı önceki sevgi kalmaz çünkü, “أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ = Allah, onların amellerini boşa çıkarmıştır.”¹⁴ ayeti sırrınca önceki güzellikleri talebe kendi irade ve arzusuyla sıfırlamış olmaktadır. Böy-

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 64.

2. 5/Mâide, 5; Mâturîdî, *Te'vilâtul-Kur'ân*, IV/164.

3. Bkz. 5/Mâide, 5; Mâturîdî, *Te'vilâtul-Kur'ân*, IV/164.

4. 47/Muhammed, 1.

5. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 63.

6. 14/İbrâhîm, 18; bkz. Osman Oral, *İmanın Pratik Tezahürü Salih Amel*, Ankara 2014, s. 95 vd.

7. 14/İbrâhîm, 18; bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtul-Kur'ân*, VII/479.

8. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 63.

9. Bkz. 4/Nisâ, 48, 116; 31/Lokmân, 13.

10. Bkz. Murat Serdar, *Musa'nın Mısır'ında*

Şirk, Kayseri 2012, s. 10-1.

11. İman sahibi bir insanın bu gibi günahları işlediği takdirde, cezasını çektikten sonra mutlaka cennete gideceği, ancak şirke giren insanların, tevbe etmeden öldüğü takdirde affedilmeyeceğidir. Bkz. 4/Nisâ, 116; “*Ümmetinden kim Allah'a şerik (ortak) koşmadığı hâlde ölürse, zina da etse hırsızlık da yapsa cennete girer.*” Buhârî, “Cenâiz”, 1; “Libâs”, 24; “İsti'zân”, 30; “Rikâk”, 13,14; “Tevhîd”, 33; Muslim, “İmân”, 153, 154; “Zekât”, 32, 33.

12. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 63.

13. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 63.

14. 47/Muhammed, 1.

le bir kimseyi, “Öğrenmiş olduğum bütün bilgileri önce Allah’ın izni, sonra da falan hocamın irşadı ve himmetiyle öğrendim, yoksa ben bu bilgilere nasıl ulaşabilirdim?” diyen bir kimse ile hiçbir zaman kıyaslamak mümkün değildir. Burhâneddîn’in “Teşekkür nedir bilmeyen kibirli bir şahsı, kadir kıymet bilen, ikram ve iyiliğe karşı teşekkür eden biriyle denk tutamazsın.”¹ diyerek amel-lerin boşa çıkmasını iman ile ilişkisi bakımından açıkladığını görmekteyiz. Ona göre niyetleri bozuk olanların amel-leri makbul olmamıştır.²

Mâturîdî’ye (ö. 333/944) göre iman da kalbin bir amelidir.³ Kalbin amelini inanmak, dilin konuşmak, elin tutmak, ayağınki ise yürümektir. İman, kalbin ve dilin birer amelidir.⁴ Amel, Allah’ın rızasını kazanmak niyetiyle yapılırsa makbul ve sevaba vesile olur. Niyetin bu şekilde sevaba değer görülmesi, kesin bir irade ve karara dayanmasındandır. Amellerin faydalı, iyi, salih olması, Allah rızasına bağlanırken, salih amellerde niyetin şart olduğu da belirtilmektedir.⁵ Ameller ancak niyetlere göre değer kazanmaktadır.⁶

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 63.

2. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 64.

3. Bkz. Mâturîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd*, s. 176-7, s. 378-9.

4. Bkz. 16/Nahl, 106; 66/Tahrîm, 4; 22/Hacc, 35.

5. Süleyman Uludağ, “Amel”, *DİA*, 3/13 vd.

6. “Ameller ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur.” Buhârî, “Bed’u’l-Vahy”, 1; Muslim, “İmâre”, 155; diğer bir rivayet de şöyledir: “Kim bir iyilik yapmaya niyet eder de onu yapmazsa ona bir sevap yazılır, eğer onu yaparsa ona on sevap, hatta Allah’ın dilediği kadar yazılır. Kim bir kötülük yapmaya niyet eder yapmazsa ona günah yazılmaz. Eğer o kötülüğü yaparsa ona sadece bir günah yazılır veya Allah

Bir işe, faaliyete veya amele başlarken, niyetiniz halis ve güzel ise iş ve ameliniz ona göre şekillenir; kötü ise yine ona göre şekillenir ve değerlendirilir. Salih amelin şartının sağlam bir iman, kitap ve sünnete uygun niyet ve ihlasla yapılması gereği anlaşılmaktadır.⁷ Burhâneddîn’e göre iman ibadetle birlikte olursa, sağ ve sağlıklı olur. Eğer ibadetle birlikte olmazsa, hastadır. Hastata kimse ise sağlıktan daha çok, ölüme yani yer değiştirmeye yakındır. Yani ibadetlerle korunmayan iman –Allah korusun– yok olmaya, küfre, nifaka, şirke doğru değişime mahkûmdur.⁸

Sonuç olarak Seyyid Burhâneddîn’e göre iman olmadan güzel davranışların hiçbir önemi olmadığı gibi, salih amel olmadan da kuru bir iman tadı yoktur. Amelin temeli iman ile sağlam atılmalıdır. Halis bir niyet amel duvarının da temelidir, eğer iman ve niyet ile temel sağlam atılmazsa, onun üzerine yaptığın duvar yıkılır.

D) İMANIN ARTMASI VE EKSİLMESİ

İmanın artması demek, daha önceki durumuna göre inanılacak şeylerde kararlılığı artıran delillerin artmasıdır. Seyyid Burhâneddîn’e göre iman artmaz ve eksilmez, bunun gibi can da çoğalıp azalmaz. İnsanın bazen ölü, bazen

onu affeder.” Buhârî, “Rikâk”, 31; Muslim, “İmân”, 207; Dârimî, “Rikâk”, 70; İbn Hanel, *Musned*, I/227, 279, 310; “... Kıyamet gününde herkes niyetlerine ve amellerine göre diriltirler.” Buhârî, “Fiten”, 19; Muslim, “Sıfatu’l-Cenne”, 84.

7. Oral, *İmanın Pratik Tezahürü Salih Amel*, s. 101 vd.

8. Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 80.

de diri olması mümkün değildir.¹ Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre iman, inanılacak hususlar (*iman edilmesi gereken şeyler*) açısından artmaz ve eksilmez. İman yakın ve tasdik yönünden artar ve eksilir.² Ayetlerde, Allah anıldığı ve Kur'an okunduğu zaman imanı artırdığı açıklanır.³ İmanı tanımlarken imanı hem tasdik hem ikrar hem de azalarla amel etmek şeklinde tanımlayan, kısaca ameli imandan bir cüz sayan Harici,⁴ Mu'tezili⁵ ve Selefi gibi anlayışlara göre iman keyfiyet ve kemiyet yönünden eksilir ve artabilir. Bunlara göre yapılan salih ameller imanı artırır. İşlenen günahlar ise imanı eksiltir. Amelde artma ve eksilme söz konusu olduğuna göre imanın bir parçası olması itibariyle imanda da eksilme ve artma olur. İmanı kalbin tasdiki şeklinde tanımlayan başta Ebû Hanîfe (ö. 150/767) olmak üzere Ehl-i Sünnet anlayışına göre inanılması gereken hususlar açısından imanda artma ve eksilme olmaz. Tasdik ola-

rak imanda artma ve eksilme mevzubahis değildir. İnsan iman edilecek şeylerin bazısına iman edip bazısını inkâr ettiği zaman bu kimse mü'min değildir. Mesela, Allah'ı, peygamberleri kabul edip melekleri ve ahireti kabul etmese bu kimse mü'min sayılmaz. Bu nedenle inanılacak şeylerde bir artma ve eksilme söz konusu olmadığından imanda da bu anlamda bir artma ve eksilme söz konusu değildir. İmandaki artma, Allah'ın delilleri ve burhanlarıyla kişinin daha önce sahip olduğu imanından çıkması ve o şekilde devam etmesidir. İnanılması gereken hususlar açısından ise artmaz ve eksilmez.⁶

Ezcümle Seyyid Burhâneddîn'in de "İman artmaz ve eksilmez, bunun gibi can da çoğalış azalmaz. İnsanın bazen ölü, bazen de diri olması mümkün değildir." diyerek konuyu özetlediğini görmekteyiz.

47

E) PEYGAMBERLERİN ÖRNEK AHLAKI

Kelam ilminin sem'iyat kısmına giren nübüvvet meselesi, İslam inanç ve düşünce tarihinin en önemli ve temel konularından birini teşkil etmektedir.⁷ Burhâneddîn, peygamberlerin örnek alınmasını ister ve mü'minin onların ahlaklarını örnek alması gerektiğini belirtir. Çünkü peygamberlerden insanların örnek alacağı düstur ve prensipler vardır. Hz. Peygamber, "*Benimle benden önceki diğer peygamberlerin misali, şu adamın misali gibidir: Adam güzel bir*

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 80.

2. Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-Ekber*, s. 58.

3. Bkz. 8/Enfâl, 2; 9/Tevbe, 124.

4. Dinî ve siyasi konulardaki aşırı görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan Harici fırkasına göre iman, "*hem fiil-i kalb, hem fiil-i lisan ve hem de fiil-i cevârihtir. Kalben tasdik, lisanen ikrâr, amelen tatbik*"tir. Bkz. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Bağdâdî, *el-Îmân ve Me'âlimuhû ve Sunenuhû ve Derecatuhû*, çev. Sönmez Kutlu, *Kitâbu'l-Îmân*, Ankara 2002, s. 209; Abdülkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, nşr. M. Seyyid Kilanî, Beirut trs., I/134; E. Ruhi Fığlalı, "Hariciler", *DİA*, İstanbul 1997, 16/169 vd.

5. İtikadi meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelam mezhebi Mu'tezile'ye göre, iman, "hem kalbin hem dilin hem de diğer azaların fiili"dir. Bkz. Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu Usûl-i Hamse*, s. 566; Ebû'l-Hasen el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfî'l-Musallîn*, tahk. Helmut Ritter, Weisbaden 1980, s. 179.

6. Fahreddîn er-Râzî, *el-Muhassal*, terc. Hüseyin Atay, Ankara 1978, s. 245.

7. Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsîratu'l-Edille*, tahk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, Ankara 2003, II/14,17; Sâbûnî, *Bidâye*, s. 109.

ev yapmıştır, sadece duvarda bir kerpiç yeri boş kalmıştır. Halk, evi hayran hayran dolaşmaya başlar ve eksikliği görüp, “Bu eksik kerpiç konulmayacak mı?” der. İşte ben bu kerpicim ve peygamberlerin sonuncusuyum.”¹

Yani diğer peygamberlerle şekillenen İslam ahlakını Hz. Peygamber tamamlamıştır. Burhâneddîn'e göre nebilerin ahlakındaki son derece yumuşaklık ve merhametlilik sebebiyle dağlar ve taşlar bile değişime uğrar.² İnsanın da ahlakının kemale ermesi nebilerin ahlakını örnek almakla olabilir. Dünyada itibar edilecek olan Kur'an ve Hz. Peygamber'in sözleridir.³

Burhâneddîn “ *إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ* = Allah'a yardım ederseniz Allah da size yardım eder, ayaklarınızı sabit kılar.”⁴ ayetini şu şekilde açıklar:

“Peygamberlere ve dini tebliğ görevini yapan âlimlere ve Allah dostlarına yardım ederseniz Hz. İsa'ya yardım eden havariler ile Hz. Muhammed'e yardım eden sahabeler gibi sizleri dünya ve ahirette üstün kılar. Minberlerde ve mescitlerde anılmalarını, övülmelerini sağlar. –Ebû Cehil ve Ebû Leheb gibi nefisleri için peygamberleri hor görenleri kıyamete kadar yerdirir.”⁵

Seyyid Burhâneddîn, Hz. Peygamber'e bağlılığını her zaman dile getirir ve “Ben, Hz. Muhammed'in ayağının tozu, toprağıyım. O da benim canımın sevgilisidir.”⁶ der. “Ben Allah'a ulaştım, Muhammed ile işim yoktur.” gö-

rüşünü kabul etmez. Tevhid inancı açısından bunun olamayacağını ve “Hak, Muhammed'den müstağni değildir ki her zaman onun şanını yüceltip duruyor. Allah her lütfu ona vermiş, herkesi ona tabi kılmıştır.”⁷ diyerek iman da Allah ile Muhammed'in asla ayrılamayacağını söyler. Mü'minlerin yegâne ümidi ve rehberi Hz. Peygamber'dir, zira ondan evvel gelen ve sonra gelecek olan insanlar, ulaşmak istedikleri yere ancak Hz. Muhammed'in (sas.) rehberliği ile ulaşabilirler.⁸ Böylece dinî konularda a-yetlerden sonra sünnetin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Burhâneddîn, “ *فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* = Bilmiş ol ki Allah'tan başka ilah yoktur.”⁹ ayetini, “Yani Kelime-i Tevhidi, içtenlikle can ü gönülden söylese, temiz bir testi ile tertemiz olan bir ırmaktan su alıp bu su ile boy abdesti alıp namaz kılan ve dua eden kişiye benzer.”¹⁰ diyerek misallendirir. Diğer peygamberlerden de örnekler veren Seyyid Burhâneddîn, “Hz. İbrahim ateşe atıldığında, Hz. Musa denize ayak bastığında, Hz. Nuh tufanaa hükmettiğinde, Hz. Davut demiri hamur gibi yumuşattığında ve güzel nağmeleriyle dağları bile dile getirdiğinde, Hz. İsa ölü ruhları dirilttiğinde Hz. Muhammed (sas.) ise Mirac'a giderken gökleri yarıp geçtiğinde, bunların hepsini Hak'tan görmüş ve Hak'tan bilmişlerdi.”¹¹ diyerek nübüvvet ile ilgili birçok hikmetin olduğunu belirtir.

Seyyid Burhâneddîn'e göre peygamberler her şeyi Allah'ın emrine ta-

1. Buhârî, “Menâkıb”, 18; Muslim, “Fedâil”, 21.

2. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 13.

3. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 45.

4. 47/Muhammed, 7.

5. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 65.

6. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 31.

7. Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 54-5.

8. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 77.

9. 47/Muhammed, 19.

10. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 66-7.

11. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 76.

bi ve kendilerini Allah'ın kulu olarak bilmişler ve her şeye hüküm yürütenin Hak olduğunu görmüşler, bu sebeple de her şey onların emrine boyun eğmiştir. Nebiler Hakk'ın emrine boyun eğdiklerinden mü'minin de peygamberleri örnek almaları Hakk'ın önünde onlar gibi boyun eğmeleri gerekmektedir.¹

“لَيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ” (Ey Muhammed!) Geçmiş günahları da sana bağışladım.”² Yani Hz. Âdem'in zellesinden³ meydana gelen günahı sana bağışladım. “Ve gelecek günahlarını da bağışladım.” Yani ümmetin günahlarını da sana bağışladım. Burhâneddîn'e göre mü'minlerin de tevbe, istiğfar ve şefaata ile günahlarının affedilebileceğine işaret vardır.⁴

Sonuç olarak Seyyid Burhâneddîn'e göre mü'minlerin yegâne ümidi ve rehberi Hz. Peygamber'dir. Ancak onun rehberliği ve Allah'ın izniyle dünya ahiret mutluluğu elde edilebilir. Böylece dinde sünnetin önemi de ortaya çıkmaktadır.

F) RU'YETULLAH

Ru'yetullah, Yüce Allah'ın görülmesi demektir.⁵ Seyyid Burhâneddîn Allah'ın dünyada görülemeyeceğini, fakat görme isteğinin abes olmadığını,

Hz. Musa'nın da böyle bir isteğinin olduğunu açıklar. Ona göre Hz. Musa'nın Allah'ı görme isteğine karşı, Allah'ın, “لَنْ تَرَانِي” = Sen, beni asla göremezsin.”⁶ fermanını hatırlamak gerektiğini belirtir.⁷ Burhâneddîn'e göre can, baş, mal ve mülkten geçerek, “Ey Rabbim! Bana cemalini göster.” diye istekte bulunmaya devam et! Hâlbuki O, “Şartlar müsait değildir, beni asla göremezsin!” buyuracaktır.⁸ Nitekim Hz. Musa, Allah'ı dünyada görmek istemiş, fakat, “لَنْ تَرَانِي” = Sen, beni asla göremezsin.”⁹ cevabını almıştır. Çünkü beşerî arzu ve istekler görme önündeki önemli engellerdir. İnsan, tekrar diriltildikten sonra (ba's) kalpler dünyevi arzularından arındırıldığında daha fazla açıklık ve kemalin gerçekleşmesi önündeki engeller de ortadan kalkacaktır. Bir peygamber O'nu görmek için talepte bulunup duaya ettiğine göre demek ki O'nu dünyada da görmek mümkündür. Ancak, Allah kendisinin bildiği hikmetlerden dolayı dünyada bu kapıyı açmamış ve ahirette kurtulmak isteyen kullarının O'nu dünyada görmeden kitap ve peygamberlerine iman etmelerini dilemiştir.¹⁰ Ayrıca Kur'an, gözlerin Allah'ı görmeyeceğini haber vermiş,¹¹ âlimler de ru'yetullahın dünyada vuku bulmayacağını söylemiştir.¹² Rü'yet, dünyada sınırlılık ifade ettiğinden Hakk'ı dünyada görmek mümkün değildir. Ahirette ve cennet hayatında Hakk'ı görmek nasslarla sabittir. Mesela sahih hadis-

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 76.

2. 48/Fetih, 2.

3. Zelle, yürüyen kimsenin çamurda kayması gibi herhangi bir kasıt olmadan ilahî emre aykırı biçimde işlenen fiil. Hz. Âdem'in cennette iken yasak ağacın meyvelerinden yemesi zelleye misaldir. Bkz. Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 184; Mustafa Akçay, “Zelle”, *DİA*, İstanbul 2013, 44/223-5.

4. Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 76.

5. Bkz. Temel Yeşilyurt, “Ru'yetullah”, *DİA*, İstanbul 2008, 35/311-2.

6. 7/A'râf, 143.

7. Burhâneddîn, *Maârif*, 39-40.

8. Burhâneddîn, *Maârif*, 39-40.

9. 7/A'râf, 143.

10. Bkz. Gazâlî, *el-İktisâd*, s. 90 vd.

11. 6/En'âm, 103.

12. Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtul-Kur'ân*, VII/45-6.

lerde rü'yetullahın ahirette gerçekleşeceği, mü'minlerin, bulutsuz bir günün öğle vaktinde güneşi ve bulutsuz bir gecede dolunayı gördükleri gibi Allah'ı ahirette göreceği bildirilir.¹

Mu'tezile, Hariciler ve Mürcie, nassları tevil etmek suretiyle *Allah'ın ahirette mü'minler tarafından görülebileceği* inancına karşı çıkarken; Ehl-i Sünnet, görülmesinin cevaz ve imkânını kabul etmiştir.² Diğer bir deyişle Allah'ın ahirette görülebileceğini Mâturîdî ve Eş'arî kelimelerinin dışında kalan diğer kelimeler, anlayışları gereği kabul etmemişlerdir. "*Güzel davrananlara cennette daha güzel karşılık, bir de ziyade vardır.*"³ ayetinde cennette mü'minlere verilen nimetlerden sonra verilecek "*ziyade*" ru'yetullahtır;⁴ mü'minlerin Allah'ı cennette görmeleridir.

50

Dolayısıyla Seyyid Burhâneddîn'in Yüce Allah'ın dünyada görülmeceği, ahirette görülebileceği fikriyle Ehl-i Sünnet'in görüşünde olduğunu söylemek mümkündür.⁵

G) EN YÜCE MERTEBE: ÖLÜM

Hikmet dünyasında olan bütün fiillerin hikmetini anlayabilmek için ecel ile ölümün olması gerekir. Her canlının ölümlü olması gerçeği yaratıcının hikmetini ve bilgisini gösterir.⁶ Seyyid

Burhâneddîn'e göre ölüm; aziz, mutlu bir hayatın sona ermesi olmayıp aksine sürekli, ebedî, gerçekten mutlu ve dünyadakine kabil-i kıyas olmayan çok daha güzel, anlatımı imkânsız bir başka hayatın başlangıcıdır. Allah insana bu hayattan daha güzelini, daha üstünü ve ölümsüz olanını mutlaka verecektir. Zira O, mutlak cömertlik sahibidir. Ölümün dış görünüşü cansızdır, soğuktur, iç yüzü ise sıcak ve diriliktir. Ölümle insan dirilir, gerçekten o ebedîliktir. Burhâneddîn'e göre ölüm en yüce mertebedir. Çünkü ölümle Allah'a kavuşmak vardır. Seyyid Burhâneddîn, Mevlânâ'ya hitaben şöyle demiştir:

"Allah seni, babanın derecesine ulaştırırsın. Zira hiç kimsenin derecesi ondan üstün değildir, babanın derecesi bu kadar yüce olmasaydı, "Allah seni onun derecesinden de üstün kılsın." diye dua ederdim. Fakat en son derece, onun ulaştığı derecedir, ondan yüksek derece de yoktur. Nitekim Kur'an'da, "وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ" = Şüphesiz ki en son varılacak yer (derece, makam) Rabbinin huzurudur."⁷ buyrulmuştur.⁸ Hocası Sultânü'l-Ulemâ Muhammed Bahâeddîn Veled'i övgüyle anan Burhâneddîn onun en üstün velayet mertebesinde bulunduğunu, Mevlânâ'ya ondan üstün bir dereceye ulaşması için dua etmediğini, zira bundan ötesinin yani Allah'a kavuşmaktan daha öte bir derece bulunmadığını söylemiştir.

Yine Burhâneddîn'e göre namaz, zekât ve oruç, Allah ile buluşmaktır. Bu çeşit buluşup kavuşmalar, her buluşup

1. Bkz. Buhârî, "Tevhîd", 24; Muslim, "İmân", 299; "Zuhd", 16.

2. Kâdî Abdulcabbâr, *Şerhu Usûli'l-Hamse*, s. 232; Ebû Mansûr Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Mezhepler Arasındaki Farklar, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Ankara 1991, s. 153; Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, I/508 vd.

3. 10/Yûnus, 26.

4. Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, VII/45-6.

5. Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, 39-40.

6. Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, II/503.

7. 53/Necm, 42.

8. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 28.

kavuşmadan daha tatlıdır. Allah'a kavuşmanın lezzeti ve muhabbeti hepsinden üstündür. Kur'an'ı ister başından oku, istersen sonundan oku özetle manası şudur: “*Ey benden ayrılmış olan kimse, bana dön!*”¹

Seyyid Burhâneddîn (ö. 645/1244), “*Allah yolunda cihad eden kimseler yok mu? Onlar, şairin şiir söylerken kafiye aradığı, talebenin tatil gününü beklediği gibi, ölümü ararlar ve beklerler.*”² diyerek ölümü beklemeyi cihad etmeye benzetir. Öğrencisi Mevlânâ'ya (ö. 672/1273) göre de ölüm ayrılık değil, ilahî sevgiliye kavuşmadır. O, ölüm anını, “*şeb-i arus/düğün gecesi*” olarak adlandırır: “*Ben ölüp de tabutumu geçirdikleri zaman, benim bu cihanın derdiyle uğraştığımı zannetme. Cenazemi görünce ayrılık ayrılık diye ağlama, benim sevgilimle kavuşma anımdır.*”³ Ölüm, sevgiliye yani Allah'a ve aynı zamanda sonsuz imkânlar dünyasına kavuşmaktır.

Yunus Emre'ye (1240-1321) göre de ölüm, ruhun cesetten ayrılmasıdır. Bu ölüm, insanlara korku verir. Yunus, sonsuzluk arzusuyla ölümden korkmama çağırır. Ölüm ile yok olduğunu gören insanoğlu, varlığının hikmetini araştırır. Bu, onu yaratıcıyı bulma noktasına ulaştırır. O'na ulaşmak ancak, insanın, varlık ve yokluk çölünü geçmesiyle mümkün olur. İnsanı, varlığa ulaştıran, sonsuzluğa ulaştıran bir nokta da yokluk fikridir. Ölmeden önce ölmenin manası budur. O'nun sistemi içinde ölüm korkusunun en temel güvence-

si yaratıcıyı bulmak, onu düşünmektir. Çünkü ölüm sonsuzluk yoluna girmektir. Öyleyse ölümden korkmamalı aksine sevinmelidir.⁴

Ezcümle Seyyid Burhâneddîn'e göre ölüm, hakiki hayata açılan bir kapı, dünya yolculuğunda (*seyr-i sulûk*) en son derecedir, ondan yüksek derece de yoktur.

H) TEVEKKÜL VE KADER

İmanın şartlarından biri kadere iman etmektir.⁵ Tevekkül de kişinin sebeplere yapıştıktan sonra, neticenin yaratılmasını Allah'tan beklemesi ve hakiki tesiri Allah'tan bilmesidir.⁶ Seyyid Burhâneddîn'e göre Allah'a inanan ve O'na kul olan, kader çerçevesinde O'na tevekkül eder. Tevekküllü kişinin gerçek kişiliği olduğunu vurgular ve şöyle der:

“Allah'a kul ol, O'na tevekkül et! Çünkü gerçek kişiliğin O'nun bağından kurtulamaz. Her kim kendi arzularına kapılmış, nefsinin isteklerini yerine getiriyorsa, yaptığı işler küle benzer, bir gün savrulup gider. Eğer kişi, herkesin elde ettiği şeyi elde etmeye çalışırsa, eğer o şeye el atan kimse inkârcı ise ona benzemek demektir, hâlbuki inkârcı teslim olmamış, Allah'ın kaza ve kaderi ile savaşa girişmiştir, böyle kişi şeytanın maskarasıdır, kötü talih onu azdırmaya yol bulmuştur. O kimse, âlemlerin Rabbi olan Allah'a inanmıştır veya inanmamıştır. Eğer inanmıyorsa, O'nun ilah ol-

51

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 58.

2. Bkz. Seyyid Burhâneddîn, *Maârif*, s. 49.

3. Bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, çev. Velid İzbudak, İstanbul 1991, IV/ 292.

4. Bkz. Mehmet Bayrakdar, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, Ankara 1991, s. 74.

5. Bkz. Muslim, “İmân”, 1.

6. İsfehânî, *Mufredât*, “vkl” md.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “vkl” md.

duğunu bilmiyorsa kimse ile savaşı yoktur, ancak kendisi ile savaşmaktadır. Eğer inanıyorsa, inkârın sonunun nereye varacağını bilir. Kur'an'da, “ذَرَهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ = Bırak onları, yesinler eğlensinler ve boş emel onları oyalayadursun, kötü sonucu yakında görüp anlayacaklardır.”¹ denilir.² Seyyid Burhâneddîn, “İnkârcı Müslüman olmamış, Allah'ın kaza ve kaderi ile savaşa girişmiştir, böyle kişi şeytanın maskarasıdır.”³ diyerek nefesine uyan, inanmayan kişinin ruh hâlini anlatır.

İnanan kişinin özelliği ise kader çerçevesinde tevekküle sarılmasıdır. “وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ = Mü'minler Allah'a tevekkül etsinler.”⁴ Tevekkül, sebeplere riayet ettikten sonra neticeyi Allah'tan beklemek, O'na itimat etmek ve O'ndan gelecek her şeyi, arzusuna uysun veya uymasın, rıza ve memnuniyetle karşılamak, sabretmek, hamdetmek ve şükretmektir.⁵ “فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ = Azmettiğin zaman Allah'a tevekkül et, muhakkak ki Allah tevekkül edenleri sever.”⁶ Burhâneddîn'e göre başa gelen her türlü duruma sabredilmeli, Allah'tan asla ümit kesilmemelidir. Çünkü Allah'ın rahmetinden sapıklığa düşmüşlerden başkası ümidini kesmez.⁷ Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, ancak kişinin, Allah'ın her şeye kadir olmadığına ya da her şeyi bilmediğine veya O'nun cömert değil de

olur. “Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.”⁸

“وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ = Allah onların gizlediklerini biliyor.”⁹ ayetini Burhâneddîn, “Yüce Allah, ilm-i ezeli'de şaki veya sâid (kötü veya iyi, kâfir veya mü'min) ne yazdı ise her birine kaderde ne takdir etti ise onu bilir.”¹⁰ diyerek açıklar. Allah'ın ilmi, iradesi ve kudretinin dışında hiçbir şeyin olmadığını, kaderin de O'nun mutlak ilmi, iradesi ve kudreti içinde olduğunu belirtir. Tevekkül, dünyaya ve ahirete ait maksatlarla sünnet-i ilahiye/sünnetullah denen kanunlara layıkıyla uymak ve neticeyi Allah'tan beklemektir. İnsan buğday elde etmek istediği zaman tarla ile bir yönde el ele verir. Onu sürer, eker ve sular vs. Nefsi teşebbüsle birlikte sebeplere de riayet ettikten sonra Allah'a tevekkül eder ve neticeyi kalp rahatı ve rızası ile bekler. Allah'ın bir kanunudur. O'ndan buğday istemenin yolu, ferdin o işe teşebbüsü ve sebeplere uymasıdır. Hz. Peygamber'in huzuruna girip de, “Devemi bağlayayım mı, yoksa tevekkül mü edeyim?” diyen kişiye yüksek sesle, “Devenin dizine ipini sağlamca vur, öyle tevekkül et!”¹¹ demesi sebeplere yapıştıktan sonra Allah'a güvenilmesini anlatır.

Hz. Peygamber, “Ümmetimden yetmiş bin kişi mahşerde hesaba çekilmeden cennete girecektir!” deyince kendisine, “Ey Allah'ın Resulü! Bunlar kim-

1. 15/Hicr, 3.

2. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 61.

3. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 61.

4. 58/Mucâdele, 10.

5. Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 55, 59.

6. 3/Âl-i İmrân, 159.

7. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 55, 59.

8. 12/Yûsuf, 87.

9. 47/Muhammed, 26.

10. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 72.

11. Tirmizî, “Kıyâme”, 60.

lerdir?” diye sorduklarında, “Onlar, kendi (yaralarını ateşle tedavi) dağlatmayanlar, rukyeye (muska ile tedavi) başvurmayanlar, uğursuzluğa inanmayanlar ve Rablerine tevekkül edenlerdir.”¹ diye açıkladı. Demek ki hastalandığında doktor ve ilaç tedavisi ile sebeplere riayet edilmesi ve hurafe bilgilere inanılmaması tevekkül olmaktadır. Hz. Peygamber’in, “Eğer Allah’la layığıyla tevekkül edebilseydiniz, sizi, sabah yuvasından aç ayrılıp, akşam tok olarak dönen kuşların beslendiği gibi rızıklandırır.”² hadisi rızık konusunda mü’minin tevekkül inancının nasıl olması gerektiğini ve tevekkülün önemini anlatmaktadır.

Seyyid Burhâneddîn’in, “Allah’a kul ol, O’na tevekkül et! Çünkü gerçek kişiliğin O’nun bağından kurtulamaz.”³ diyerek Allah’a iman ve tevekkül inancıyla kişinin gerçek karakter ve kişiliğine ulaşacağını belirtmektedir. Kâinata ibret gözüyle, dünyanın gerçeklerine bakmasını, düzülüp koşulmuş, yapılmış ve onarılmış eserlerden, istidlal yoluyla kader penceresinden bakarak takdir eden Yüce Mevla’ya ulaşmasını da önermektedir.⁴ Ona göre hikmetlerle dolu aşikâr vahdaniyet delillerini inkâr eden kişi Allah’ın kaza ve kaderi ile savaşa girişip şeytanın maskarası olmaktadır.⁵

Sonuç olarak Seyyid Burhâneddîn’in kader ve tevekkül konularındaki düşünceleri incelenince; onun orta yolu tuta-

rak hem insanın irade hürriyetini, hem de ilahî takdirin mevcudiyetini kabul ettiği görülmektedir.

İ) İRÂDE

Seyyid Burhâneddîn’e göre Yüce Allah mutlak irade sahibidir, dilediğini yapar. Çünkü Allah insanı, kendi ruhundan üfleyerek⁶ iki eliyle,⁷ en şerefli ve güzel bir biçimde,⁸ can vererek,⁹ akıl, irade, hafıza, sabır, gazap gibi duygu ve yeteneklerle eşref-i mahlûkât ve halife unvanı ile yaratmıştır.¹⁰ Seyyid Burhâneddîn, insanı diğer varlıklardan ayıran iradeye vurgu yapmakta ve “İnsanın ibadet ve taat etmesi kendi gücü kuvveti ve iradesiyle olduğu gibi, kendisini neşeli bir hâle getirmesi veya kendisini üzüntülü ve kederli bir duruma sokması da yine kendi gücü, kuvveti ve iradesiyledir.”¹¹ diyerek iradenin önemine işaret etmektedir. Kâinata bazı yaratılmış mahlûkların melekler, güneş, ay, yıldızlar gibi Allah’ı iradeleriyle tesbih etmediğini ama insanın kendi iradesiyle tesbih ettiğinden mükâfatını dünya ve ahirette göreceğini söyler.¹²

İrade, kişinin yapılması gerektiğine hükmettiği bir işi, bir amacı gerçekleştirmeyi istemesi, ona yönelmesi, bir fayda elde etme inancının ardından doğan eğilimdir.¹³ Böylece insan dünyada cennet gibi bir hayat yaşaması, cehennem gibi sıkıntılar içinde olması arasın-

6. Bkz. 32/Secde, 9.

7. Bkz. 38/Sâd, 75.

8. Bkz. 64/Teğâbun, 3; 95/Tîn, 4.

9. Bkz. 15/Hicr, 29.

10. Bkz. 2/Bakara, 30; 6/En’âm, 165; 15/Hicr, 29.

11. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 81.

12. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 34.

13. Isfehâni, *Mufredât*, “rvd” md.

1. Muslim, “Îmân”, 371.

2. Tirmizî, “Zuhd”, 33; İbn Hanbel, *Musned*, I/30, 52.

3. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 61.

4. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 25.

5. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 61.

da tercih yapmaktadır. Burhâneddîn, “Dünyada ahirete götürebildiğin şey senindir, ona sahip olmaya çalış.”¹ diyerek dünya malını ahirete yönlendirmeyi tavsiye etmektedir. Ona göre insanın sorumluluğu, gücünün yeteceği ve ihtiyarıyla yapabileceği şeylerle sınırlıdır.² Kişi, nefis-i emmaresine³ kendi iradesiyle kanarsa cezasını da çeker.⁴ İnsanın hür irade ve fiil sahibi olduğu, “اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ = Dilediğinizi işleyin.”⁵; “حَزَاءَ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ yaptıklarına karşılık olarak”⁶; “وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ” İyilik yapın.”⁷ gibi ayetlerden de anlaşılmaktadır.

İnsanın bir işe başlamasından önce kendisinde mevcut olan iradesini *kül-li irade*, bu iradenin herhangi bir zamanda belli bir fiile yönelmesine *cüz-i irade/cüz-i ihtiyari* denilir. Buna Eş’arî (ö. 330/942), cüz-i ihtiyari derken Mâturîdî (ö. 333/944), cüz-i irade demektedir.⁸ Seçmek, istemek, niyet ve azmetmek demek olan *cüz-i ihtiyari* veya *cüz-i irade*, kusurunu kadere yüklemek isteyen insanın karşısına çıkar ve “mesulsün”, der. Çünkü Yüce Allah,

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 34.

2. M. Z. Kevserî, *el-İstibsâr fi’l-Tehaddusi ani’l-Cebri ve’l-İhtiyâr*, Matbaatu’l-Envâr, Kahire 1370, s. 32.

3. Nefis-i emmâre; “إِنَّ النَّفْسَ لِأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ = Nefis daima fenalığı ister, kötülüğe sevk eder.” 12/ Yûsuf, 53 ayetinde ifade edilen nefsin mertebelerinden, nefsin terbiyeden geçmemiş ham hâlidir. Böyle bir nefis şiddetle ve ısrarla kötülüğü emreder, günahlara dalmak ister. Ayet ve hadisler nefsi, emmare, levvame, mardiyye, mutmainne gibi bölümlere ayırır. 12/Yûsuf, 53; 4/Nisâ, 128; 89/Fecr, 27-28; Tirmizî, “Kıyâme”, 25; İbn Mâce, “Zuhd”, 31; İbn Hanbel, *Musned*, IV/124.

4. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 41.

5. 41/Fussilet, 40.

6. 32/Secde, 17.

7. 22/Hacc, 77.

8. Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 293-4.

hikmeti gereği insanları kendi iradeleleriyle eylemlerinde baş başa bırakmıştır. Bu, aslında yaratıcının en şerefli yarattığı varlık insan türüne bir hikmeti, rahmeti ve lütfudur. Allah’ın mutlak iradesinin yanında insanın özgür bir iradeye sahip olması, Allah’ın iradesinin insanın iradesine bağlı bulunmasındandır.⁹

Seyyid Burhâneddîn de kişinin kendi gücü, kuvveti ve iradesiyle iyiyi veya kötüyü tercih etme serbestisinin verilmesiyle Yüce Allah’ın insana değer vermesini ve diğer varlıklardan ayıran iradenin önemini anlatmaktadır.

J) CENNET VE CEHENNEM

Seyyid Burhâneddîn’e göre insanlar cennetlikler, cehennemlikler ve arasatta kalanlar olarak üç kısma ayrılır.¹⁰ İnsan kendinde olan iradesiyle cennet ve cehenneme kapı yapar. Bu kapılardan birine girmek kişinin kendi özgür iradesiyle olmaktadır. Yani cennet veya cehenneme gitmek bir nevi kendi elindedir.¹¹ Böylece insan ahiretini dünyada şekillendirmektedir. İslam’ın iman esaslarından biri ahirete imandır ve imanın da vazgeçilmez bir parçasıdır.¹² Hz. Peygamber’in, “Allah’ım! Asıl hayat ahiret hayatı, asıl saadet ebediyet saadetidir.”¹³ tarzında duası, bir gerçeğin ifadesi, ahiret dünyanın da yaratılış hikmetidir. Çünkü asıl, hakiki hayat, ahiret hayatıdır.¹⁴

Hz. Peygamber, “İman nedir?” sorusuna “İman; Allah’a, meleklerine, ki-

9. Bkz. Mustafa Çağrı - Hayati Hökelekli, “İrade”, *DİA*, İstanbul 2000, 22/381.

10. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 62.

11. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 25.

12. Bkz. 4/Nisâ, 136.

13. Buhârî, “Cihâd”, 33; “Salât”, 48.

14. Bkz. 29/Ankebût, 64; 40/Mu’min, 39.

taplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmandır.”¹ diye cevap vermiş, ahiret hayatını zikretmiştir. Ebedî mutluluk olan cennet, mü'mine verilecek nihai karşılığı oluşturur.² Örtmek, gizlemek manasındaki *cenn* kökünden “*bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe*”³ anlamındaki cennet, ahirete inanan herkesin canla başla istediği bir mükâfat diyarındır. Cehennem büyük bir ateştir. Ehli ise Allah'a şirk koşanlardır.⁴ Azap yurdu olan ateşin özel ismi olan cehennem, yiyecekler, içecekler, meyveler ve bütün tüketim maddeleri ateşten olan bir dünyadır. *Nâr, Lezzâ, Hutame, Saîr, Sakar, Cahîm, Hâviye* cehennemın isimleridir.⁵ *Ateş, büyük fırın, kor ateş, azap ve ceza* isimleriyle de zikredilir.⁶

Seyyid Burhâneddîn'e göre cehennem yolu şehvetlerle dolu, bu yoldan ayrılıp cennet yoluna girebilmek nefsi yenmeye bağlıdır. Eğer cehennem yolu o kadar hoş, o kadar gönül çekici olmasaydı, binlerce insan, kendisini ebedî cennetten mahrum etmezdi.⁷ Çünkü cehennem, şehvet perdesiyle örtülmüştür. Oraya şehvetlerle girilir. Cennet de nefsin hoşlanmadığı ibadetlerle korunmuştur.⁸ Oruç, nefsi dizginle-

yen, sabrı öğreten ve kişiyi cehennemden koruyan bir ibadettir.⁹

Seyyid Burhâneddîn'e göre hikmet dolu dünya hayatı Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını aksettirir. İnsan, varlıklar adına Allah'ı aklını kullanarak isim ve sıfatlarıyla tanımak, kudretine şahit olmak, O'na kulluğu göstermek için yaratılmıştır. Nimetlere, müşahedelere (artması ve devamı için) şükretmek, olumsuzluklara da sabretmek gerekir.¹⁰ İmanın yarısı sabretmek, diğer yarısı da şükretmektir.¹¹ İnsan, bir aydınlık, bir rahatlama, bir zevk ve bir nimet gördüğü zaman, şükretmeli, istek ve temeniyi artırmalıdır.¹² Tefekkürle insan hayatın özüne ve aslına baktığında ancak cennetin eseri olan hoş örneklerle ve cehennemın eserine benzeyen ve hoşla gitmeyen örneklerle anlaşılacağını belirtir.¹³

55

Yani kubuh ve kötü şeyler cehennemi, güzel ve hoş şeyler de cenneti idrak için örnek sunulmuştur. Kişi derin derin düşünür (*nazar*) ve bu kıyaslamaları (*istidlal*) yapar, yaratılış hikmetlerini düşünür, cennetin değerini kavrar. Yaratıcısına şükreder, kul olma yönünde gayret gösterir. Dünya ve ahiretini mamur edip cennetlere çevirir. Burhâneddîn'e göre dünya, cehennemın tavanıdır, çünkü cehennemın etrafında onu süsleyip hoş gösteren çiçekler, parlaklıklar, gönül açıcı, gönülün isteyip arzuladığı hoş şeyler vardır. “Şimdi sen onları görüyorsun da cehennemın içindeki yüzbinlerce azabı

1. Muslim, “İmân”, 1; Tirmizî, “İmân”, 4; Nesâî, “İmân”, 6.

2. Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 555.

3. Bkz. Muhammed Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, trs., XI/163.

4. Bkz. 4/Nisâ, 116.

5. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “Nâr” mad.; Isfehânî, *Mufredât*, “Nâr” mad.

6. Bkz. 33/Ahzâb, 64, 88.

7. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 25.

8. Buhârî, “İsti'zân”, 103, “Rikâk”, 2, Muslim, “Cennet”, 1.

9. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 26.

10. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 64, 71, 77.

11. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 21.

12. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 41.

13. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 81.

görmüyor musun?” der. Eğer bir kimse sana, “*Bir gün gelip bu tavan çökecektir derse, ne cevap vereceksin? Zira bu ömür sermayesi bir gün son bulacaktır.*” Nitekim Allah, “*Ne zaman ki can boğaza dayanır. (Hastanın etrafında bulunan kimseler tarafından), “Bunu tedavi edecek bir tabip var mıdır?” diye çabaya düşülür. Can çekişen kimse ise bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar ve ne yapacağını şaşırır. İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur.*”¹ buyurmaktadır.

56

Yine Seyyid Burhâneddîn, cennet ve cehennem ile ilgili şöyle söyler: “*Dünyaya damındaki laleler ve çiçeklerle sakin oyalanma! Nitekim Hz. Peygamber, “Cennet, hoşaga gitmeyen şeylerle; cehennem ise hoşaga gidip özlenilen ve arzu edilen şeylerle çevrilip süslenmiştir.”*² buyurmuştur. *Şimdi dünyadan şehvetle elde ettiğın her şey, her zevk, bilmiş olmanın ki cehennemın tavanıdır. Ancak ihtiyaç miktarınca olursa, ahiretten sayılır. Allah, sevdiği kullarını imtihana tabi tutar. Tıpkı topraktan çıkarılan altının saflığına erdirilmesi için kazanlarda eritilip, eleklerden süzülmesi gerektiği gibi, insan da bu dünyada işlemiş olduğu hatalardan ancak bir kısım imtihanalara maruz bırakılma, bazı belalara uğrama sayesinde temizlenir. Cennete aday olan kimse, başına gelen her şeyde bir hikmet ve hayır olduğunu bilerek Rabbine şükür, hamd ve dua ile yönelmelidir ki imtihanı kazanabilsin.*”³

Demek oluyor ki başa gelenlere sabretmek kulluğun şiarı olmaktadır. Al-

1. 75/Kıyâmet, 27-29.

2. Muslim, “Cennet”, 1; Ebû Dâvûd, “Sunnet”, 22; Tirmizî, “Cennet”, 21.

3. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 44-5.

lah hastalık ve sıkıntıları, hikmetinin bir tezahürü olarak, kullarından azade kılmamış, hatta en büyük bela ve musibetlere duçar olan peygamberler olmuştur.⁴ Çünkü onlar kötülöklere ve musibetlere sabır konusunda da insanlara örnek olmuşlardır. Korku, açlık, fakirlik gibi durumların insana verilmesinin hikmetinin emniyet, tokluk ve zenginlik gibi güzel görünen durumların kıymetinin anlaşılması şükür ve sabır vesilesi olması içindir.⁵ Kötülöklere de iyilikleri, güzellikleri, sıhhat ve selameti bilmek ve idrak edebilmek içindir. Eğer korku, açlık ve fakirlik gibi hâller olmazsa sabır gerçekleşmez, dolayısıyla da mükâfat durumu hikmetsiz olur.

Burhâneddîn’e göre kendisine çok güvenilen akıl, vahiyden yardım almazsa sahibini cehenneme götürür. Aklına güvenmeyip gurura kapılmayanlar cennet ehlidir.⁶ Kelam ilminde, akıl ve de-neyle ispat edilmeyen ve yalnız peygamberler vasıtasıyla gelen naklî delillerle sabit olan itikadi esaslara, “sem’iyyat” denilir ki kabir halleri, ba’s, hesap, sırat, cennet, cehennem gibi ahiretle ilgili konulardır.⁷ Sem’iyyat konularında akıl, haber verilenleri tasdiğe yarar. İnandırma nefs-i mutmainne olur. Yoksa haber verilmeyen hususları araştırmak onun görevi değildir. Zaten buna gücü de yetmez. Seyyid Burhâneddîn’e göre “sem’iyyat” denilen kısma iman, ki-

4. “İnsanların en çok musibete uğrayanları evvela peygamberlerdir, sonra derecelerine göre veliler ve salihler gelir...” Buhârî, “Merdâ”, 3; Tirmizî, “Zuhd”, 57.

5. Bkz. 2/Bakara, 155-156.

6. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 14.

7. Bkz. Mâturîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’ân*, XIII/60-1; Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat Kabir Hayatı*, İstanbul 2014, s. 21 vd.

şiyi nefis-i mutmainne derecesine, ahirette de huzur mutluluk diyarı cennet ve cemalullahı ulaştırır. Kur'an'da, “ يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتٍ = *Ey mutmain olmuş nefis! Hoşnut etmiş ve hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön! Seçkin kullarım arasına katıl ve cennetime gir!*” ayeti buna delildir.¹ النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ = Nefis-i mutmainne yani huzur ve sükûna kavuşmuş, faziletlerle donanmış, ilahî tecellilere mazhar olmuş nefis cennete girebilecektir.

Sonuç olarak Seyyid Burhâneddîn'e göre cennet, cehennem ve arasatta kalmayı, insan kendinde olan iradesiyle kapı yapar. Bu kapılardan birine girmek kişinin kendi özgür iradesiyle olmaktadır. Dünyada iken bir nevi cennet ve cehennemini inşa eder.

K) SEVGİ VE İMAN

Seyyid Burhâneddîn'in düşünce dünyasında sevginin büyük bir değeri vardır. Sevmek, muhabbet etmek anlamındaki *vudd* kökünden türemiştir. Allah'ın isimlerinden olan *el-Vedûd* “çok seven, çok sevilen”² demektir. Allah, sevilen, salih kullarını seven, onlardan razı olup amellerini kabul eden, onları halka sevdirendir.³ Ayetlerde Allah kullarını çok sevdiğini ifade eder.⁴ “Allah şöyle hükmetti: *Benim rızam için birbirlerini sevenlere sevgim vacip olmuştur.*”⁵ Sevgi bu âlemin yaratılış sebebi ve ‘var-

lıkların birleşme sebebi'dir. Yerçekiminin birleştirici gücü, atom içindeki elektron ve protonların atomla ilişkileri vs. hep sevginin fiziksel dünyadaki belirttileri diye yorumlanagelmiştir.⁶

Sevgi, imanın duygu unsuru içinde yer alan en temel duygulardan biridir. Sevgi, imanla bağlantılı görüldüğünden, Müslümanların birbirini sevmeleri imanın alameti olarak kabul edilir.⁷ *Rahmân, Rahîm, Raûf, Vedûd, Latîf* gibi sevgi ve merhamet ifade eden birçok ismin sahibi olan Yüce Allah, sevgiyi hayatın gelişip güçlenmesinin vazgeçilmez şartı kabul ederek bütün Müslümanların kardeş olduğunu ilan etmiş⁸ ve kardeşler arasında güçlü bir bağın kurulmasını öngörmüştür. İslam, sevgi olmadan imanı kabul etmez⁹ ve insani ilişkilerini sevgiye dayalı olarak kurarken, davranış ve ilişkilerinde sevgiyi zorunlu kılar.¹⁰ Seyyid Burhâneddîn'e göre, “Yüz Müslüman birbirlerini sevip dost olsalar, dikkat ediniz! Bu yüz kişiden hangisinin makam ve mevkii daha yüce, hangisi daha üstündür? Aralarında farklı muamele olmasın diye yüzünü de aynı makam ve mevkie yükseltirler. “*Onların amellerinden hiç bir şey eksiltmeyiz.*”¹¹ Hepsi de aynı derecede olsun diye, derecesi yüksek olanı, aşağı derecede olanların mertebesine indirmezler. Yüksek derecede olanların yüzü suyu hürmetine, öbürlerini de lü-

1. 87/Fecr, 27-30; bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 29.

2. İsfahânî, *Mufredât*, “Vdd” mad.

3. Bkz. Bekir Topaloğlu, “Vedûd”, *DİA*, İstanbul 2012, 42/598-9.

4. Bkz. 11/Hûd, 90; 85/Burûc, 14.

5. İmam Mâlik, *Muvatta'*, Kahire trs., “Şi'r”, 16.

6. Bkz. Ya'kûb b. İshâk el-Kindî, *Üzüntüden Kurtulmanın Yolları*, İstanbul 1998, terc. Mustafa Çağrıçı, s. 7 vd.

7. Bkz. Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yay, İstanbul 2013, s. 112 vd.

8. 49/Hucurât, 10.

9. Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, XIV/70.

10. 3/Âl-i İmrân, 103.

11. 52/Tûr, 21.

tuf ve bağıшта bulunarak aynı dereceye yükseltirler.”¹

Seyyid Burhâneddîn, gerçek sevginin, sevgilinin emrinde ve yolunda hayatı tüketmek olduğunu söyler.² Müslüman kulun gönlüne Allah sevgisinden başka bir sevginin giremeyeceğini belirtir.³ Mücahedenin, kendi nefisini, yüce Allah’ın rızasında kullanmak, Allah yolunda, halka bağlılık sebeplerini kestikten sonra, gönül aynasını Allah sevgisiyle cilalamak olduğu görüşündedir.⁴ Şevk, sevgi ve muhabbet ağacının çiçeği, aşk ise meyvesidir. Şevk, sevgi ve muhabbetin ruhu, aşk ise bedenidir. Nitekim yüce Allah, Hz. Davud’a hitaben, “*Ey Davud! Beni sevenlere bana ulaşmaktan ve bana kavuşmaktan başka derman yoktur.*” buyurur.⁵ “*Allah bir kulu sevdi mi, onu dünyadan korur. Tıpkı sizden birinin (doktorun) hastasına suyu yasaklaması gibi.*”⁶

İmanın tezahürlerinden biri de sevgidir. Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek gerekir.⁷ Burhâneddîn’e göre Allah’ı sevmenin ilk şartı, kendi istek ve arzularını bir yana bırakarak iman sahibi olmaktır.⁸ “*وَيُحِبُّونَهُ يُحِبُّهُمْ... = Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler.*”⁹ Burhâneddîn’e göre iman edenler, Allah’ı severler, Allah da onları sever,

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 12.

2. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 20.

3. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 25.

4. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 26.

5. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 26.

6. Tirmizî, “Tıbb”, 1.

7. Bkz. Osman Oral, “İmanın Sosyal Hayatta Tezahürleri, Doğruluk, Güzel Ahlak, Sevgi ve Kardeşlik”, *Bilimname*, Kayseri 2014/2, XXVII, s. 169 vd.

8. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 61.

9. 5/Mâide, 54.

dünya ve ahirette kazançlı çıkarlar. Allah’ın kulunu sevdiğine dair en büyük işaret insanın tüm çabalarında Allah rızasını gaye edinmesidir. Allah’ın sevgisine mazhar olmak için Allah’ın emirlerini elden geldiğince yapıp yasaklarından da kaçınmak gerekir. Bir yerde Burhâneddîn ayetteki sevgiyi, “bilgi” olarak değerlendirir: “*Kimden Allah sevgisi bilgisini duyarsan, bil ki o, Allah dostudur.*”¹⁰

Sevgiyi bilgiyle, bilgiyi de sevgiyle irtibatlamak, sanki bilgiyi canlı kılmak, ona dirilik kazandırmak, hayata geçirmek ve yaşamak gibidir. Allah’ı tanıyan insan, O’na iman eder, O’nu her şeyden daha fazla severek tazimle itaat eder. Allah’ı seven mü’minler O’nun yaratıklarını O’nu sevdiği için sever. Sevmeyi öğrenir. O’nun Rasulü’nü de sever. Rasulün ümmetini de sever. Yaratıkları yaratandan ötürü sever. Böyle toplumlarda huzur ve mutluluk olur. Burhâneddîn’e göre sevmenin ve dostluğun ilk şartı, kendi istek ve arzularını, şahsi çıkarlarını bir yana bırakmak, sevgilinin isteklerini yerine getirmektir.¹¹ “*وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدَّ حُبًّا لِلَّهِ = İman edenler daha çok Allah’ı severler.*”¹² Yüce Allah, güzel hareket edenleri,¹³ tevbe istiğfar ile kendisine dönenleri, temizlenenleri sever.¹⁴ Allah, haramlardan sakınanları,¹⁵ bollukta, darlıkta Allah yolunda harcayıp, kızdıklarında öfkelerini yutup, insanların kusurlarını af-

10. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 25.

11. Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 60.

12. 2/Bakara, 165.

13. Bkz. 2/Bakara, 195.

14. Bkz. 2/Bakara, 222; 9/Tevbe, 108.

15. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 76.

fedeneri sever.¹ Allah, sabırlı olanları,² muhsinleri, iyi davrananları,³ tevekkül edenleri, kendisine güvenenleri sever.⁴ Allah, kötülöklere aldırmaııp insanları affedenleri, iyilik edenleri,⁵ adaletle hükmedenleri, adil davrananları,⁶ kendisine karşı gelmekten, özellikle ahdi bozmaktan sakınanları sever.⁷ Allah, taşları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saflar hâlinde, kendi yolunda savaşanları sever.⁸ Allah, haddi aşanları,⁹ fesadı, bozgunculuğu,¹⁰ küfürde ileri, günahıta ısrarlıları sevmez.¹¹ Allah, yüzçevirenleri, kâfirleri,¹² zalimleri,¹³ kendini beğenen, kibirlenip de övünüp duran kimseleri sevmez.¹⁴ Allah, hainlikte ve günahkârlıkta çok aşırı olanları,¹⁵ incitici sözlerin açıktan söylenmesini hiç sevmez.¹⁶ Allah, müsrifleri; israf edenleri,¹⁷ hainleri, nankörleri,¹⁸ kâfirleri,¹⁹ kibirle kasılan, kendini beğenmiş, övünüp duranları asla sevmez.²⁰

Sevgi, saygı, hoşgörü insanın gönlüne huzur, kalbine ferahlık verir. Mü'min, yaratılanları Allah'ın yarattığı

1. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 134.
2. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 146.
3. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 148; 5/Mâide, 93.
4. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 159.
5. Bkz. 5/Mâide, 13.
6. Bkz. 5/Mâide, 42; 49/Hucurât, 9; 60/Mumtehine, 8.
7. Bkz. 9/Tevbe, 4, 7.
8. Bkz. 61/Saff, 4.
9. Bkz. 2/Bakara, 190; 5/Mâide, 87; 7/A'râf, 55.
10. Bkz. 2/Bakara, 205; 28/Kasas, 77.
11. Bkz. 2/Bakara, 276.
12. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 32.
13. Bkz. 3/Âl-i İmrân, 57, 140; 42/Şûrâ, 40.
14. Bkz. 4/Nisâ, 36; 16/Nahl, 23; 28/Kasas, 76.
15. Bkz. 4/Nisâ, 107.
16. Bkz. 4/Nisâ, 148.
17. Bkz. 5/Mâide, 64; 6/En'âm, 141; 7/A'râf, 31.
18. Bkz. 8/Enfâl, 58; 22/Hacc, 38.
19. Bkz. 30/Rûm, 45.
20. Bkz. 31/Lokmân, 18; 57/Hadîd, 23.

kul olduğu için sever ve ona değer verir. Sevginin bittiği yerde çatışma vardır. Eğer bir Müslüman, din kardeşini sevgiyle kucaklayamıyorsa, onun Allah'a karşı olan sevgisi ve Allah tarafından sevilen bir kul olması şüphelidir. Dolayısıyla iyi bir Müslümanın, sevdiğini Allah için sevmesi, sevmediğini de Allah için sevmemesi, onun mükemmel bir imana sahip olduğunun göstergesidir. Din kardeşini Allah için seven kişi, bütün inananların kardeş olduğunu düşünerek onları sever, kendisi için arzu ettiği şeyleri onlar için de ister. Müslümanlar birbirini sevmedikçe gerçekten iman etmiş sayılmazlar.²¹

Allah'tan başka herhangi bir varlığı Allah statüsünde bir sevgiyle sevmek insanı ortak koşmaya götürme sebebidir.²² İbadet, mükellefin Allah'a karşı duyduğu sevginin sonucu olarak O'nun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışlarını ifade eder. Seyyid Burhâneddîn'e göre namaz, oruç ve zekât Allah ile buluşmaktır.²³ Bir mü'min Allah'ı ve peygamberini ana babasından, evladından ve bütün varlıklardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmamaktadır.²⁴ Böylece yaratıcı sevgisi, sevgilerin en yücesidir. Seyyid Burhâneddîn'in *Maârif*'inde şu şiiri zikrettiğini görmekteyiz:

Aşk yüzünden her nefeste bir başka secededeyim ben.

Varlık âleminde, başka bir varlık tozuyla tozmadayım ben.

21. Bkz. Muslim, "İmân", 93-94; Tirmizî, "Et'ime", 45.
22. Bkz. 2/Bakara, 165.
23. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 58.
24. Buhârî, "İmân", 8; Muslim, "İmân", 70.

Bir an kendi varlığımdan yok olup kaybolursam.

*Eğer diriysem, bir başka varlık sebebiyle diriyim ben.*¹

Sevdiği uğruna sahip olduğu her şeyi terk edebilen insan gibi Allah'ı gönülden seven kul, bütün her şeyini O'nun rızasını kazanmak yoluna feda eder.² Seyyid Burhâneddîn'e göre sevgi, sevgilinin emrinde hayatı yok etmektir. Bazıları ise, "*Sevgi, Allah'tan başka ne varsa, hepsini unutmaktır.*" demişlerdir. Hz. Davud da, "Ey Rabbim! Sen her hastalığa bir deva yarattın, seni sevenlerin devası nedir?" diye sorduğunda, Yüce Allah, "*Beni sevenlere benimle buluşmaktan ve bana kavuşmaktan başka bir deva yoktur.*" cevabını da zikreder.³

60 Burhâneddîn bir yerde de "*Kurbiyet makamında olanların sevgiliyi anmak, onu zikretmek, onun gıdası olur. Rabbine karşı duyduğu aşırı iştiyak ve özlemin heyecanından dolayı vücudu çırpınır durur; gönlü, sevgilinin sevgisiyle eriyip gitmeye başlar.*"⁴ diyerek iman edip Allah'ı sevenlerin özelliklerini saymaktadır. Allah sevgisi de ayet ve hadis ışığında itidalli olmalıdır. Allah'tan başka herhangi bir varlığı aşırı sevmek insanı şirke, ortak koşmaya götürme sebebidir.⁵ Çünkü uluhiyyetin en büyük özelliklerinden birisi de sevilmektir. Hz. Peygamber, "*Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı aşırı bir şekilde övdükleri gibi, siz de beni övmeyin. Ben sadece Allah'ın kuluyum.*

Bu sebeple Allah'ın kulu ve elçisiyim."⁶ diyerek ümmetini uyarmıştır. Hıristiyanlar Hz. İsa'yı çok sevip överek ilah yaptıkları gibi aynı şekilde Yahudiler de "*Üzeyir Allah'ın oğludur.*" demekle Allah'a ortak koşmuşlardır.⁷ Her şeyin ifrat ve tefriti iyi olmadığı gibi sevginin de böyledir. İslam'ın tevhid inancına göre hiçbir insan peygamber derecesine çıkamaz, hiçbir peygambere de insanüstü bir konum biçilemez. Mü'minler, Allah'a olan güçlü sevgileri ve samimi bağlılıkları nedeniyle, Allah'ın yarattığı varlıkları da çok sever, bunların her birinde Allah'ın sıfatlarının tecellilerini görür, Allah'ı sevmenin peygambere uymaktan geçtiğini de bilirler.⁸

Allah, fail-i muhtardır; dilediği şekilde her şeyin, hayrın da şerrin de yaratıcısıdır. Allah ancak adaletle hükmeder, hikmetle yaratır. Bize göre iyi veya kötü zannettiğimiz her şeyi hikmetiyle bilip yaratan Cenab-ı Hak olduğunu bilen, O'nu sevenler dünyadan da sıkıntılarında da asla ve asla yüksünmezler. Seyyid Burhâneddîn'e göre sevmenin ve dostluğun ilk şartı, kendi istek ve arzularını, şahsi çıkarlarını bir yana bırakmak, sevgilinin isteklerini yerine getirmektir.⁹ "*وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ*" = İman edenler daha çok Allah'ı severler.¹⁰ Seven sevdiğinden gelen her şeye katlanır, onları rahmet bilir. Seven o kimsedir ki sevdiğinden ne kadar düşmanlık görse yine de dostluğunu artırır. Sevdiğinden başına binlerce sitem taşı gelse, onlarla ancak aşk (iman) binasını sağlamlaştı-

1. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 18.

2. Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, s. 118.

3. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 20.

4. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 25.

5. Bkz. 2/Bakara, 165.

6. İbn Hanbel, *Musned*, I/23-24, 47, 55.

7. Bkz. 9/Tevbe, 30.

8. 3/Al-i İmrân, 31.

9. Bkz. Burhâneddîn, *Maârif*, s. 60.

10.2/Bakara, 165.

rır. Dolayısıyla Seyyid Burhâneddîn'in kötülüklerin, musibetlerin hikmetini Yüce Allah'a iman yani "sevgi" ekseninde açıkladığını görmekteyiz.

SONUÇ

Tirmizî'de doğan Kayseri'de vefat edip orada metfun bulunan Seyyid Burhâneddîn (ö. 1244/642), Anadolu'da İslam'ın yayılması ve yaygınlaşması gayesiyle hicret etmiş, Anadolu'ya gelerek hizmet vermiş alperenler ve mücahid dervişler grubuna dâhil yüksek şahsiyetlerden biridir. Türbe kitabesinde geçen, "*Muhyiddîn-i Arabî'den sonra ikincidir.*" cümlesi onun büyük bir âlim kabul edilmesine işaret eder.¹

Seyyid Burhâneddîn'in (ö. 1244/642) *Makâlât* adlı eserinde itikadi ve kelami konularda sufi meşrebi doğrultusunda seviyeli fikirlerinin olması, onun Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çizgisinde olduğunu göstermektedir.

Seyyid Burhâneddîn'e göre ebedî ahiret hayatı için bu dünya imtihan ve hikmetlerle doludur, ebedî saadet ve nimetleri için her anın değerlendirilmesi gerekir. Tevhid, yalnız Allah'a kulluktur. "*Ben Allah'a ulaştım, Muhammed ile işim yoktur.*" görüşünün kabul edilemez ve tevhid inancı açısından olamayacağını söyler. Yüce Allah dünyada Hz. Musa'nın örneğinde olduğu gibi görülemez, ama ahirette mü'minler tarafından lütuf olarak görülebilecektir.

Allah'ı tanıyan insan, O'na iman eder, O'nu her şeyden daha fazla severek tazimle itaat eder. İman da kalpte tas-

dikle ortaya çıkar. Dil ile ikrar içteki imanın dışa yansımalarıdır. İman temeldir, ibadetler ve ahlaki davranışlar ise binayı oluşturur. Temelsiz bina olmaz. Kişinin elde ettiği imanını canı gibi son nefesine kadar koruması gerekir. İmanla küfür görenle kör gibidir. İnsanın aynı anda hem canlı hem de ölü olması mümkün olmadığı gibi iman da artmaz ve eksilmez. Tasdik olarak imanda artma ve eksilme mevzubahis değildir. İnsan iman edilecek şeylerin bazısına iman edip bazısını inkâr ettiği zaman bu kimse mü'min değildir. İçteki tasdik şeklinde gerçekleşen iman dışarıya güzel davranışlar yani salih amel olarak yansımalarıdır. Tevbe ile beden camını tertemiz, haram yemeden oruç ile melekler gibi latif, ince yapmak gerekir ki dolunayın güneşten aldığı ışığı yansıttığı gibi beden de iman ışığını güzel davranış ve ahlak olarak yansıtabilsin. Allah'a inanan ve O'nu candan sevenler dünyadan da sıkıntılardan da asla yüksünmezler. Seven sevdiğinden gelen her şeye katlanır, onları rahmet bilir. Gönülden iman eden O'nun kaderine içten boyun bükerek, tevekkül çerçevesinde yaşar, başına gelen olumsuzluk ve musibetlere sabreder, güzellik ve nimetlere hamedip şükreder. Kanaatimizce Burhâneddîn'in hoşgörü ve sevgi anlayışı, aşk çağlayanı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile kendini göstermektedir.

Ezcümle Seyyid Burhâneddîn'in değişik fikir ve akımlara karşı İslam'ın inanç ve felsefesini Ehl-i Sünnet çizgisinde yaşayıp savunduğunu söyleyebiliriz.

1. İsmâîl Rusûhî Ankaravî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1289, II/209-10.

Abstract

An assessment on some of the opinions and theological convictions of Seyyid Burhâneddîn (Rumi's Master)

One of the main and the most important objectives of Kalam is to create a firm belief in people's hearts, to keep this belief from the danger of doubts, and to effort for providing different methods and techniques in the light of the Qur'an and Sunnah in this way. The aim of Sufism is also to educate self-ego and to preserve the belief within this moral axis. Seyyid Burhâneddîn Tirmidhi is an important Sufi master who was born at the end of the XII century and lived in the first half of the XIII century. His significance comes from his being the first master of Rumî who taught him theological and mystical aspects of Islam for a long time. This article examines theological opinions of Seyyid Burhâneddîn who has a significant place in the Sufi circles and the Anatolian Islamic culture.

Keywords: Seyyid Burhâneddîn, Rumi, Sufism, Faith, Tirmidhi, Kayseri

Kaynakça

- Akçay, Mustafa, "Zelle", *DİA*, 44, İstanbul 2013.
- Alper, Hülya, *İmanın Psikolojik Yapısı*, Rağbet Yay, İstanbul 2013.
- Ankaravî, İsmâîl Rusûhî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1289.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkahir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, Ankara 1991.
- Bağdâdî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *el-İmân ve Me'âlimuhû ve Sunenuhû ve Derecetuhû*, çev. Sönmez Kutlu, *Kitâbu'l-İmân*, Ankara 2002.
- Bayraktar, Mehmet, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, Ankara 1991.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzaf İlm-i Kelâm*, İstanbul 1972.

Buhârî, Ebû Abdullâh, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.

Burhâneddîn, Seyyid, *Maârif*, terc. Ali Rıza Karabulut, Kayseri 1995.

Ceyhan, Semih, "Seyyid Burhâneddîn", *DİA*, cilt: 37, İstanbul 2009.

Curcânî, Seyyid Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, tahk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer'aşlı, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1424/2003.

Çağrı, Mustafa-Hökelekli, Hayati, "İrâde", *DİA*, cilt: 22, İstanbul 2000.

Çayırdağ, Mehmet, "Huand Hatun Külliyesi", *DİA*, cilt: 18, İstanbul 1998.

Dede, Sahih Ahmed, *Mevlevîlerin Tarihi*, haz: Cem Zorlu, İstanbul 2003.

Demirli, Ekrem, "Sadreddîn Konevî", *DİA*, cilt: 35, İstanbul 2008.

Ebû Dâvûd, Suleymân b. Eş'as, *es-Sunen*, İstanbul 1981.

Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *el-Fıkhul-Ekber*, terc. Mustafa Öz, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri*, İstanbul 2011.

Eflâkî, Ahmet, *Âriflerin Menkîbeleri*, terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989.

Eraydın, Selçuk, "Çile", *DİA*, cilt: 8, İstanbul 1993.

Eş'arî, Ebû'l-Hasan, *Kitâbu'l-Lum'a fî'r-Redd alâ Ehli'z-Zeyği ve'l-Bid'a*, thk. Richard J. Mccarthy, Beyrut 1953.

_____, *Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfi'l-Musallîn*, tahk. Helmut Ritter, Veisbaden 1980.

Fıçlalı, Ethem Ruhi, "Haricîler", *DİA*, cilt: 16, İstanbul 1997.

Firûzanfer, Bedüzzamân, *Mevlânâ*

- Celâleddîn, trc. Feridun Nafiz Uzluk, Konya 2005.
- Gazâlî, Ebû Muhammed, *İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn*, Trc. Ahmed Serdaroğlu, Ankara 1974.
- _____, *el-İktisâd fî'l-İ'tikâd*, çev: Abdulhalik Duran, *İtikâd'ta Orta Yol*, Hikmet Neşr., İstanbul 2004.
- Günay, Ünver-Güngör, Harun, *Türk Din Tarihi*, Kayseri 1998.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Ya'kût b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Buldân*, tahk. Ferîd Abdulazîz el-Cundî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1977.
- İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Huseyin er-Râgıb, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, tahk., S. Adnan Ravâvirî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1992.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, haz: Süleyman Uludağ, İstanbul 1983.
- İbn Hanbel, Ahmed, *Musned*, Mısır 1954.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut trs.
- İmam Mâlik, *Muvatta'*, yy., Kahire trs.
- Kâdî, Ahmed Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Kahire 1968.
- Karataş, Turan, *Yunus Divanı*, Kaynak Yay., İstanbul 2004.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, *el-İstibsâr fî't-Tehaddusi ani'l-Cebri ve'l-İhtiyâr*, Matbaatu'l-Envâr, Kahire 1370.
- Kılıç, M. Erol-Karadaş, Çağfer, "İbnu'l-Arabî, Muhyiddîn", *DİA*, cilt: 20, İstanbul 1999.
- Kindî, Ya'kûb b. İshâk, *Üzüntüden Kurtulmanın Yolları*, terc. Mustafa Çağrı, İstanbul 1998.
- Lewis, Franklin D, Rumi Past And Present, East And West, çev: Osman Nuri Küçük, "Seyyid Burhâneddîn Muhakkiki Tirmizî", *Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, cilt: 8, sayı: 16, 2009/2.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, Mizan Yay., İstanbul 2005
- _____, *Kitâbu't-Tevhîd*, haz. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi, İSAM, Ankara 2005.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, çev. Velid İzbudak, İstanbul 1991.
- Muhammedcanov, Abdullâh, "Tirmiz", *DİA*, cilt: 41 İstanbul 2012.
- Munâvî, Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1972.
- Muslim, Ebû'l-Huseyin Muslim b. el-Kuşeyrî, *es-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed, *es-Sunen*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Neseî, Ebû'l-Muîn, *Tabsıratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, tahk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, cilt: II, Ankara 2003.
- _____, *Kitâbu't-Temhîd*, çev. Hülya Alper, *Tevhidin Esasları*, İstanbul 2010.
- Oral, Osman, Seyyid Burhâneddîn-i Tirmizî, *Mevlânâ'nın Öğretmeni*, Kayseri 2012.
- _____, "İmanın Sosyal Hayatta Tezahürleri, Doğruluk, Güzel Ahlak, Sevgi Ve Kardeşlik", *Bilimname*, sayı: XXVI-I, Kayseri 2014/2.
- _____, *İmanın Pratik Tezahürü Salih Amel*, Ankara 2014.
- _____, *Mevlânâ'nın Hocası Seyyid Burhâneddîn'in İtikadi ve Kelami Görüşleri*, Tiyyem Yayınları, Ankara 2015.

- Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, cilt: 29, İstanbul 2004.
- _____, “Tasavvuf”, *DİA*, cilt: 40, İstanbul 2011.
- Özdamar, Mustafa, *Tasavvufta Temel Kavramlar Üzerine Gönül Rivayetleri*, Kırkkandil Yayınları, İstanbul 2012.
- Özkeçeci, İlhan, *Tarihî Kayseri Cami ve Mescitleri*, Kayseri 1997.
- Râzî, Fahreddîn, *el-Muhassal*, terc. Hüseyin Atay, *Kelam’a Giriş*, Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.
- Sâbûnî, Nûreddîn b. Ebî Bekir, *el-Bidâye fî Usûli’-d-Dîn*, terc. Bekir Topaloğlu, *Maturidiyye Akaidi*, DİB Yayınları, Ankara 1995.
- Serdar, Murat, *Musa’nın Mısır’ında Şirk*, Kayseri 2012.
- 64 Sevim, Ali, “İbnu’l-Adim”, *DİA*, cilt: 20, İstanbul 1999.
- Sipehsâlâr, Ferîdûnî, *Risâle: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, trc: Tahsin Yazıcı, İstanbul 1977.
- Subaşı, Metin İlyas, *Kayseri’nin Manevî Mimarları*, TDV. Kayseri Şubesi Yayınları, Ankara 1995.
- Sulemî, Muhammed b. Huseyin, *Sulemî’nin Risâleleri*, nşr. Süleyman Ateş, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, Ankara:1981.
- Şehristânî, Abdulkerîm, *el-Milel ve’n-Nihal*, nşr. M. S. Kilânî, Beyrut trs.
- Taftazânî, Sa’duddîn, *Şerhu’l-Makâsîd*, tahk. Salih Musa Şeref, Beyrut 1998.
- Topaloğlu, Bekir, *Allah’ın Varlığı*, DİB Yayınları, Ankara 1992.
- _____, “Vedüd”, *DİA*, cilt: 42, İstanbul 2012.
- Toprak, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat Kabir Hayatı*, İstanbul 2014.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sunen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Uludağ, Süleyman, “Halvet”, *DİA*, cilt: 15, İstanbul 1997.
- Uludağ, Süleyman-Eraydın, Selçuk, “Er-bain”, *DİA*, cilt: 11, İstanbul 1995.
- Veled, Sultan, *İbtidânâme*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 1976.
- Yazıcı, Nesimi, *İlk İslam Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 2002.
- Yazıcı, Tahsin, “Belh”, *DİA*, cilt: 5, İstanbul 1992.
- Yeşilyurt, Temel, “Ru’yetullah”, *DİA*, cilt: 35, İstanbul 2008.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî el-Vâsîtî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Mektebetu’l-İlmiye Beyrut, trs.
- Zemâhşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâfan Hakâik-i Gavâmidi’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*, Beyrut 1947.